

Šesti deo

BORBE NA PROSTORU JUŽNO OD VALJEVA

Dok su 2. i 5. divizija prodirale iz doline Studenice prema Povelenu, dotle su jake neprijateljske snage vršile snažne napade na jedinice 3. korpusa u istočnoj Bosni¹ i protiv snaga 2. korpusa u Sandžaku i Crnoj Gori, a takođe su pripremale napad na naše jedinice u Sremu.

Namera neprijatelja u istočnoj Bosni bila je da spreči 16. i 17. diviziji nameravani prelaz preko Drine u zapadnu Srbiju. Na osnovu prikupljenih podataka može se zaključiti da je neprijateljsko komandovanje blagovremeno otkrilo planove naših jedinica da pređu u Srbiju, pa je na području istočne Bosne brzo reagovalo. Isto tako, zbog prodora 2. i 5. divizije prema Valjevu, ono je bilo prinuđeno da pregrupiše svoje snage u Srbiji i sa istim da posedne desnu obalu Drine, kako bi sprečilo da se u Srbiji nađu četiri divizije Narodnooslobodilačke vojske. Još 25. aprila jaki izviđački delovi nemačke 13. SS divizije „Handžar“ na pravcu s. Prnjavor–Rakino brdo napali su 5. vojvođansku brigadu 36. divizije, dok je artiljerija iz s. Capardi snažno tukla koncentracijsku prostoriju 3. vojvođanske brigade zapadno do Zvornika. Sutradan je jedan ojačani puk 13. SS divizije prešao r. Spreču i energičnim nadiranjem od Caparde i Prnjavora prinudio 36. diviziju da odustane od napada na Zvornik, da se povuče na desnu

¹ U ovom napadu nisu mogle biti upotrebljene planom predviđene četničke i Nedićeve jedinice, kao ni nemački 500. SS lovački padobranski bataljon, jer su morale biti upućene u susret 2. i 5. diviziji i angažovane u borbi protiv njih.

obalu r. Drinjače i na njoj posedne položaje za odbranu. Istovremeno sa 13. SS divizijom, preduzela je napad pravcem Tuzla—Kladanj domobranska 3. brigada, ojačana jednim bataljonom iz 13. SS divizije, i već 27. aprila ušla u s. Sekoviće, a sutradan, pod borbom sa delovima 3. i 5. vojvođanske brigade 36. divizije, i u Vlasenicu. Da bi se spojila sa delovima 13. SS divizije i domobranske 3. brigade i sprečila prelazak naših snaga preko Drine u Srbiju, krenula su u nastupanje, 27. aprila, iz Rogatice i Sokoca na sever ka Srebrnici i Vlasenici, dva bataljona 13. pešačkog puka nemačke 7. SS divizije. Njihovo nadiranje usporavali su delovi 27. divizije NOVJ.

Iz Posavine i Semberije, pod pritiskom nadmoćnijih neprijateljskih snaga, morala se povući i 38. divizija, koja se, prešavši drum Tuzla—Zvornik i r. Spreču, prikupila na desnoj obali r. Drinjače i zajedno sa 36. divizijom posela položaj za odbranu.

Usled ovakvog razvoja događaja i izbijanja jačih nemačkih snaga na samu levu obalu r. Drine, a da bi sprečio okruženje na uskoj prostoriji r. Drina—s. Zepa—Vlasenica, štab 3. korpusa je hitno doneo odluku da privremeno odustane od prelaska u Srbiju i povuče snage na zapad od Sokolca i Vlasenice.

Cilj napada neprijatelja protiv jedinica 2. udarnog korpusa u Sandžaku i Crnoj Gori bio je da se odbace snage ovog korpusa iz doline Lima, kako bi se time pripremili uslovi za uništenje 2. i 5. divizije, za koje je neprijatelj znao da će se u slučaju nužde izvući iz Srbije, naslanjajući se na naše snage u Sandžaku i Crnoj Gori.

Napadi na jedinice 2. korpusa u Sandžaku počeli su 9. aprila. Međutim, i pored početnih uspeha neprijatelja, do 23. aprila naše snage na tom području uspele su da slome sve neprijateljske napade i pređu u protivnapad, tako da su do 9. maja jedinice 3. i 37. divizije 2. korpusa ponovo povratile izgubljeni deo Sandžaka, sa Brodarevom i Bijelim Poljem. Zahvaljujući ovom uspehu bilo je, nešto kasnije, omogućeno 2. i 5. diviziji da se iz vrlo teške situacije povuku iz Srbije na oslobođeno područje Crne Gore i Sandžaka.

Obostrani planovi i namere

Tridesetog aprila u rasporedu jedinice 2. proletrake i 5. krajiške divizije nije bilo značajnijih izmena. 3. srpska brigada se i dalje zadržala na dostignutoj liniji s. Cebići –s. Crveni Breg, odakle je upućivala borbena osiguranja i izviđačke patrole u pravcu s. Mravinjaca, pl. Povlena i ka Debelom brdu; 2. proleTERSka se odmarala u rejonu s. Kondera i s. Varde, isturajući borbena osiguranja u pravcu s. Seče Reke, s. Makovišta i Povlena; 4. proleTERSka, koja je u toku noći 29/30. aprila izvršila marš iz s. Savića, preko s. Jelovika, stigla je 30. aprila u 6 časova u Seču Reku i zatvorila pravac Kosjerić–Varda.² Istog dana 1. krajiška se odmarala na prostoriji s. Šuplja Lipa –s. Jelovik–s. Jakalj–s. Petrovići, a 4. krajiška u Konderu, gde je osiguravala pravac prema Kadinjači, s. Dubu i s. Kostojevićima. Veće pomeranje je izvršila jedino 10. krajiška brigada. Ona je u 3 časa krenula iz Kondera, tako da je oko 13 časova stigla na prostoriju s. Pindžići –s. Đokići (jedan bataljon)–s. Odžići (jedan bataljon)–s. Purići–s. Zekanovići (jedan bataljon)–s. Nikolići (jedan bataljon i prištapski delovi brigade).³

Na čitavom sektoru nisu vođene značajnije borbe, osim što je bilo mestimičnih sukoba sa slabijim četničkim grupama i okupatorskim nemačko-bugarskim izviđačkim patrolama. Jedino su jedinice 4. proleTERSke brigade, oko 10 časova, neposredno po smeštaju u Sečoj Reci, bile napadnute iz Kosjerića od jednog nemačkog bataljona iz sastava borbene grupe „Vajel“ i od s. Trnave od Zlatiborske i Leteće brigade Zlatiborskog četničkog korpusa.⁴ Posle oštre borbe koja je vođena skoro ceo dan, a nemajući zadatak da uporno brane svoje položaje, snage 4. proleTERSke su oko 19 časova, po naređenju štaba brigade, napustile s. Seču Reku i izvukle se sa bolnicom u zaselak Veselinoviće, a sa borbenim jedinicama na liniju s. Ba-

² Operacijski dnevnik 2. divizije, (Arhiv VII, k. 732, reg. br. 56/4); Izveštaj štaba 4. proleTERSke brigade br. si. od 30. IV 1944, (Arhiv VII, k. 738, dok. br. 59/3).

³ Operacijski dnevnik 5. divizije. Izveštaj 10. krajiške brigade od 30. IV 1944. u 13,25 časova, (Zbornik, t. I, k. 7, str. 400).

⁴ Depeša četničkog Valjevskog korpusa, br. 81 od 1. V 1944, (Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, br. 26 55).

šići—s. Radoševići, sprečavajući dalji prodor borbene grupe „Vajel“ i četnika prema Vardi.⁵

Istog dana u 14 časova štab Udarne grupe došao je u s. Jakalj, odakle je posle kraćeg zadržavanja produžio za s. Vardu, gde je stigao u 16 časova. Na Vardi se već nalazio štab 2. proleTERSke divizije, pa je održan zajednički sastanak na kome je pretresan tok marša i borbenih dejstava obeju divizija, za vreme pokreta iz rejona doline r. Studenice do s. Varde i doneta je odluka o daljem dejstvu Udarne grupe.⁶

U to vreme o neprijatelju se jedino znalo da drži prevoj Kadinjaču, da uporno nastoji da se probije od Kosjerića prema s. Vardi, da pojačava snage duž komunikacije Kosjerić—Valjevo, oko s. Rogačice i na komunikaciji Užice—Bajina Bašta, da prikuplja četničke snage na pl. Povlenu kao i da su jače nemačke, nedičevske i bugarske jedinice posele desnu obalu r. Drine da bi sprečile prelaz jedinica 16. i 17. divizije preko r. Drine u Srbiju. Istovremeno je štab grupe uočio da se naše jedinice nalaze na uskom prostoru, gde su bile skućene mogućnošću sopstvenog manevra, a neprijatelju stvoreni uslovi za koncentrično dejstvo iz više pravaca. Da bi se zona dejstva naših snaga proširila, na sastanku je odlučeno da se one postepeno postave na širu prostoriju s. Konder—s. Varda—s. Mravinjci—pl. Povlen—pl. Medvednik—s. Rogačica da bi sa ove prostorije ofanzivno dejstvovala prema komunikacijama Užice—Valjevo, Valjevo—Ljubovija i Užice—Bajina Bašta—Ljubovija. Pored toga, odlučeno je da se razbiju četničke snage na ovoj prostoriji, a púsedanjem šire prostorije da se obezbedi prijem materijala od saveznika vazdušnim putem i pomognu 16. i 17. divizija prilikom prelaska preko r. Drine. Po izvršenju ovog zadatka trebalo je doneti novu odluku: ili sa 2. i 5. divizijom izvršiti dublji prodor na istok, u pravcu Sumadije, ili se ponovo vratiti u prostor pl. Golije, a zatim preko r. Ibra probiti se u južnu Srbiju.

Na osnovu ove odluke štab Udarne grupe je naredio 2. proleTERSkoj diviziji da posedne prostoriju s. Konder—

⁵ Operacijski dnevnik Prateće čete 4. brigade, (Arhiv VII, k. 739, reg. br. 4/3); Izveštaj 1. krajiške brigade od 1. V 1944, u 0.15 časova, (Zbornik, t. I, k. 7, str. 410).

⁶ Dnevnik M. Moraće.

s. Varda—s. Mravinjci, s tim što bi jednu brigadu uputila na prostoriju s. Robelj—s. Vojinovača, a 5. krajiškoj diviziji da posedne prostoriju severoistočno od linije s. Dub—s. Rogačica, pa sve do pl. Medvednika.⁷

Prednju odluku štab Udarne grupe je doneo nepoznavajući stvarnu situaciju na levoj obali r. Drine, ne znajući da je neprijatelj preduzeo vrlo snažan napad protiv snaga 3. udarnog korpusa i da je u tom napadu 30. aprila osujetio plan o prebacivanju 16. i 17. divizije u Srbiju.

Istog dana je o toj odluci obavešten Vrhovni štab i tražena njegova saglasnost.

Odmah posle sastanka, štabovi 2. i 5. divizije pristupili su pripremama za ostvarenje prednje odluke. U 18,30 časova štab 2. divizije je naredio:⁸

— 2. proleterskoj brigadi: da 1. maja u 4 časa izvrši marš pravcem s. Varda—[^]s. Mravinjci—s. Leskovića i razmesti tri bataljona u zaseocima Selaci, Petrovići, Tripkovići i Mirkovići, sa zadatkom da izviđaju i osiguravaju pravce Valjevo—s. Leskovića, s. Poćuta—s. Leskovića, pl. Bukovi—s. Leskovića, zatim da poruše stari drum Valjevo—s. Leskovića i da razviju izviđačko-obaveštajnu službu prema Valjevu da bi utvrdili koje se neprijateljske snage nalaze u ovom garnizonu. Jedan bataljon, koji je trebalo da se smesti u s. Mravinjcima i osigurava bolnicu brigade, dobio je zadatak da izviđa i zatvara pravce s. Ražana—s. Mravinjci i Debelo brdo—s. Mravinjci;

— • 3. srpskoj brigadi: da 1. maja u 4 časa postavi jedan bataljon na položaj Cerje (trig. 913)—Varda, koji bi do pristizanja jedinica 4. proleterske brigade zatvarao komunikaciju Užice—s. Varda; kad jedinice 4. proleterske izvrše smenu, cela brigada da izvrši marš do s. Makovišta i razmesti se na prostoriji između Velikog brda (k. 922) i s. Crvenog Brega, a po potrebi i u severnim zaseocima s. Godeceva, sa zadatkom da sa ove prostorije vrši izviđanje i osiguranje pravca Pašina ravan—s. Makovište i pravaca koji od s. Ražine i Kosjerića izvode prema s. Makovištu;

⁷ Isto

^e Naređenje štaba 2. divizije, op. br. 61, od 30. IV 1944, (Zbornik t. I, k. 7, str. 398).

– 4. proleterskoj brigadi: da izvrši marš u isto vreme kada i 2. proleterska brigada i da se razmesti u severoistočnim zaseocima s. Jakalja, zapadnim zaseocima s. Rude Bukve, u s. Godečevu i s. Vardi, uključujući zaseoke Mikiće, Borovac, Veselinoviće i Zekanoviće, sa zadatkom da izviđa i osigurava pravce Kosjerić–s. Varda, Užice–s. Varda i s. Kostojevići–s. Varda.

Stab 5. krajiške divizije u 22,45 časova naredio je:⁹

– 1. krajiškoj brigadi: da u toku noći između 30. aprila i 1. maja delom snaga napadne neprijateljske jedinice koje su u međuvremenu izbile u jugozapadne zaseoke s. Leštanskog, a glavninom snaga 1. maja u 3 časa da izvrši marš pravcem s. Jakalj–Jasenovac–s. Ovčinja, i da se po izvršenom maršu razmesti u zaseocima Grubečići, Vasiljevići, Todorovići, Poštenje, Krstići i Obođnja, sa zadatkom da poruši put koji od s. Rogačice, preko s. Kozjaka i Debelog brda, izvodi za s. Počutu i Valjevo, da kontroliše teren prema s. Rogačici i r. Drini i da prikupi podatke o jačini neprijateljskih snaga i njihovom rasporedu u rejonu Ljubovije, gde je bilo predviđeno da brigada kasnije dejstvuje;

– 4. krajiškoj brigadi: da se 1. maja u 3 časa pomeri iz s. Kondera na prostoriju s. Jakalj, s. Leštansko (zaseoci Petrovići, Blagojevići i Osipovići), sa zadatkom da poruši put koji od s. Kostojevića, preko s. Jakalja, izvodi u s. Katiće i da kontroliše pravce prema s. Kostojevićima i komunikaciji Užice–s. Rogačica, na odseku s. Dub–s. Ragočica;

– 10. krajiškoj brigadi: da izvrši marš iz s. Rude Bukve, preko s. Varde, do s. Zarožja i razmesti se u zaseoke Vujetići, Vasići, Lazice i Jagodići, sa zadatkom da upućuje izviđačko-obaveštajne patrole prema pl. Povlenu radi prikupljanja podataka o neprijateljskim snagama i njihovim namerama.

Neprijateljsko komandovanje je moralo da se pozabavi situacijom koja je nastala izbijanjem 2. i 5. divizije u prostor južno od Valjeva.

Ocenjujući realno opasnost od postojanja Udarne grupe divizija na tom osetljivom prostoru i uočivši na-

* Naređenje štaba 5. divizije, pov. br. 114 od 3. IV 1944, u 22,45 časa, (Zbornik, t. I, k. 7, str. 391).

mere naših snaga, nemački vojnoupravni komandant Jugoistoka general Felber, koji je u međuvremenu svoj štab premestio iz Kraljeva u Kosjerić, odlučio se na ofanzivna dejstva i počeo pripreme za novo okruženje 2. i 5. divizije, jer je opasnost od njihovog prisustva na toj prostoru i dolaska novih snaga Narodnooslobodilačke vojske iz istočne Bosne postajala sve akutnija. Ovakva namera generala Felbera jasno se vidi iz radiograma koji je još 28. aprila uputio komandantu 1. bugarskog korpusa, a u kome se, pored ostalog, kaže:

„Borbe protivu crvenih u zapadnoj Srbiji ulaze u završnu fazu. Pogodno je što divizije grupe Morača (tako je neprijatelj nazivao Udarnu grupu – prim. P. V.) ne poseduju raniju snagu. Saznaje se da njima nedostaju rezerve. Glavne snage im nastupaju zapadno od Užica na sever. I pored punog vodostaja r. Drine treba da se očekuje u svako doba pokušaj prelaska reke od strane 16. i 17. crvene divizije.

Da bi se po svaku cenu držao front na r. Drini treba da budu razbijene divizije grupe Morača pre nego što uspeju da uspostave sadejstvo i da se spoje sa snagama zapadno od Drine. Zbog toga jedinice u rejonu Užica i Požege moraju da napadaju protivnika tamo gde ga god sretnu. Od presudnog je značaja da se ulože i poslednje snage od svakog vojnika.“¹⁰

Planirajući brzo okruženje, razbijanje i uništenje 2. i 5. divizije, neprijateljsko komandovanje je računalo na otklanjanje opasnosti za stabilnost okupacionog sistema u zapadnoj Srbiji, koji je već bio poljujan dejstvima Udarne grupe, i neometano korišćenje materijalnih izvora Srbije. Pored toga, ono je u slučaju uništenja 2. i 5. divizije moglo da računa i na to da će pomoću Milana Nedića i Draže Mihailovića stvoriti izvestan broj jedinica koje bi se mogle upotrebiti protiv Narodnooslobodilačke vojske u zapadnim krajevima naše zemlje, pored mobilizacije radne snage, za kojom se osećala sve veća potreba.

Zbog svih tih razloga komandant Jugoistoka je odlučio da odmah pređe u napad mnogo jačim snagama nego u dolini r. Studenice, s ciljem da razbije i uništi 2. i 5. diviziju. U tom cilju on je naredio:

¹⁰ Telegram komandanta Jugoistoka od 28. IV 1944, Arhiv VII, br. reg. B-20.

– Borbenoj grupi „Tatalović“:¹¹ da sa desne obale r. Drine spreči pokušaj prebacivanja naših snaga iz istočne Bosne u Srbiju i osigurava se prema s. Vardi;

– 24. bugarskoj diviziji: da osigurava prostoriju r. Drina–s. Rogačica–s. Dub–Bajina Bašta i komunikaciju Užice–s. Rogačica;

– Borbenoj grupi „Holman“: (sastava: 4. puk „Brandenburg“ (bez 2. bataljona), 4. puk i 2. bataljon 1. puka Srpskog dobrovoljačkog korpusa¹² da izvrši napad osnovnim pravcem is. Kostojevići–s. Varda;

– Borbenoj grupi „Vajel“: (sastava: 2. bataljon 4. puka „Brandenburg“, 696 bataljon poljske žandarmerije, 2. bataljon bugarskog 63. pešadijskog puka i dve bugarske artiljerijske baterije¹³ da izvrši napad pravcem Kosjerić–s. Seča Reka–s. Varda;

– 1. bataljonu 5. puka belogardejskog Ruskog zaštitnog korpusa: da kod pl. Povlena zatvori put s. Varda–Valjevo;

•– četnicima Draže Mihailovića: da izvrše napad sa linije Kosjerić–pl. Povlen u pravcu s. Varde;

– 500. SS padobransko-lovačkom bataljonu¹⁴ i bugarskom 61. pešadijskom puku: da obrazuju rezervu komandanta Jugoistoka u Požegi.¹⁵

¹¹ Borbena grupa „Tatalović“ formirana je krajem aprila 1944. za odbranu desne obale r. Drine, na odseku od okuke r. Drine (21 km jugoistočno od Zvornika) do s. Crkvice (3,5 km severno od Bajine Bašte). Sastav i jačina grupe su bili različiti; oni su se menjali prema razvoju borbenih dejstava protiv 2. i 5. divizije. Prema nepotpunim podacima, 25. aprila 1944. osnovni sastav grupe je bio: štab grupe, štab 1. puka i 1. bataljon Srpskog dobrovoljačkog korpusa, 1. i 2. bataljon 2. puka i 1. bataljon 3. puka Srpskog dobrovoljačkog korpusa, (Telegram komandanta Jugoistoka, od 25. IV 1944, Arhiv VII, reg. br. B–19).

¹² Depeša komandanta Jugoistoka od 1. V 1944, Arhiv VII, br. reg. B–21.

¹³ Depeša komandanta Jugoistoka od 28. IV 1944, Arhiv VII, br. reg. B–20; Depeša komandanta Jugoistoka, 1. V 1944, Arhiv VII, reg. br. B–21).

¹⁴ Ovaj bataljon se nalazio u Kraljevu pod komandom štaba nemačke 2. armije, gde je vršio pripreme za vazdušni desant na Vrhovni štab u Drvaru, ali je zbog potrebe učešća u napadu na 2. i 5. diviziju privremeno bio stavljen pod komandu komandantu Jugoistoka i upućen u Požegu.

¹⁵ Depeša komandanta Jugoistoka, od 28. IV 1944, Arhiv VII, br. reg. B–20; Depeša komandanta Jugoistoka od 1. V 1944, Arhiv VII, reg. br. B–21.

Za postizanje uspeha neprijatelj je obezbedio podršku avijacije i artiljerije.

U duhu plana generala Felbera postavljeni su pred četničke jedinice sledeći zadaci:

– 1. i 2. račanskoj brigadi (koje su privremeno stavljene pod komandu štaba Cersko-majevičke grupe korpusa:¹⁶ da obezbede najveću opreznost prema levoj obali r. Drine i da budu spremne da dočekaju naše snage koje bi pokušale preko r. Drine da pređu iz istočne Bosne u Srbiju, a u isto vreme delom snaga da dejstvuju na pravcu s. Rogačica–s. Varda u levi bok naših snaga;¹⁷

– Zlatiborskom korpusu: da sa jednom brigadom izvrši napad preko pl. Jelove gore u pravcu s. Varde.¹⁸;

– Valjevskom i 1. i 2. ravnogorskom korpusu: da sa linije s. Ražirfa–s. Gornji Mrčići–Drenovački kik izvrše napad u pravcu s. Varde;

– Cerskom korpusu:¹⁹ da sa pl. Povlena izvrši napad pravcem Pašina ravan–s. Varda;²⁰

– Sumadijskoj grupi četničkih korpusa: da se hitno prebaci sa pl. Rudnika u prostor s. Brajića (oko 4 km jugoistočno od Suvobora);²¹

– Požeškom korpusu: da u s. Ribaševini (15 km se-verozapadno od Požege) obrazuje opštu rezervu.²²

Ovakvim rasporedom i početnim dejstvima neprijatelj je jasno ispoljio svoju nameru. Pored glavnog cilja: – da razbije i uništi 2. i 5. diviziju i spreči njihovo spa-

¹⁶ Depeša četničke Vrhovne komande, br. 536 od 29. IV 1944, Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, br. 20/491.

¹⁷ Depeša četničke Vrhovne komande, br. 77 od 30. IV 1944, Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, br. 20A/675.

¹⁸ Depeša četničke Vrhovne komande, br. 80, od 1. V 1944, Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, br. 20A/677.

¹⁹ Ovaj korpus je bio određen za upotrebu protiv jedinica 3. korpusa NOVJ u istočnoj Bosni, ali je morao biti povučen i upućen protiv 2. i 5. divizije (Depeša četničke Vrhovne komande br. 600 od 1. V 1944, Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, br. 20/499). Takođe su pod komandu ovog korpusa stavljene i četničke jedinice koje je trebalo da učestvuju u borbama protiv naših snaga u Sremu (Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, br. 20/466).

²⁰ Depeša četničke Vrhovne komande, br. 77 od 30. IV 1944, Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, br. 20A/675.

²¹ Depeša četničke Vrhovne komande od 1. V 1944, Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, br. 21/15.

²² Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, br. 26/165.

janje sa 16. i 17. divizijom i prodor dublje u Srbiju, on je težio da što brže ovlada prostorijom gde su se ove naše divizije nalazile.

Komandant Jugoistoka je sa pravom mogao da računati na uspeh svoga podhvata iz sledećih razloga:

1. — Udarne grupe divizija, opterećene teškim ranjenicima, glomaznim bolnicama i dugotrajnim marševima od Sandžaka do r. Ibra i od r. Ibra do pl. Povlena bila je tako zamorena da je za njene jedinice bio neophodan bar kraći predah radi odmora i sređivanja.

2. — Udarnoj grupi bilo je potrebno izvesno vreme da uredi operacijsku prostoriju za planirana dejstva; trebalo je prethodno očistiti od okupatora, nedićevaca i četnika prostoriju pl. Medvednik—pl. Povlen—pl. Maljen—pl. Jelova gora i politički i organizacijski je učvrstiti.

3. — Udarne grupe nalazila se na veoma ispresecanom planinskom terenu, sa nadmorskom visinom do 1.400 metara i visinskom razlikom od 400 do 1.000 metara, veoma nepodesnom za brzo manevrovanje po unutrašnjim operacijskim pravcima.

4. — Kružne komunikacije (Užice—Valjevo, Valjevo—Pecka—Ljubovija, Užice—s. Rogačica—Ljubovija) oko teritorije na kojoj se nalazila Udarne grupe i sa kojih su neprijateljske snage imale da počnu napade bile su veoma podesne za brzo pregrupisanje neprijatelja, kao i dovođenje snaga iz dubine u slučaju potrebe. To je svakako bila jedna od povoljnih okolnosti za planirana ofanzivna dejstva neprijatelja protiv 2. i 5. divizije.

5. — Teškoće u snabdevanju na siromašnom i veoma ispresecanom terenu bile su nepovoljna okolnost za naše jedinice. Taj faktor je išao u prilog neprijatelju koji je nastojao da što pre počne napade, i to pre no što bi naše snage bile u stanju da prošire i učvrste operacijsku osnovicu i stvore povoljnije uslove za život i snabdevanje.

6. — Opterećenost bolnicama ozbiljno je sputavala manevarsku sposobnost Udarne grupe, tako da je neprijateljsko komandovanje nastojalo da iskoristi i tu okolnost pre nego što naše jedinice stvore uslove za otklanjanje tih teškoća.

7. — Ako svemu napred rečenom dodamo i za naše jedinice veoma nepovoljan odnos snaga, onda je nepri-

jateljsko komandovanje, vojnički gledano, zaista s pravom i sigurnošću moglo da računa na bar delimičan uspeh ovog poduhvata. Ono je pripremilo oko 40.000 vojnika (dva nemačka puka, četiri bugarska puka, jedan puk belogardejskog Ruskog zaštitnog korpusa, četiri puka Srpskog dobrovoljačkog korpusa, dva nemačka bataljona, deset korpusa četnika Draže Mihailovića i izvestan broj drugih manjih okupatorsko-kvislinških jedinica) protiv oko 5.000 naših boraca, koliko je bilo brojno stanje Udarne grupe u vreme izbijanja u prostor južno od Valjeva. Pored ovakvog odnosa snaga u ljudstvu, neprijatelj je imao apsolutnu nadmoćnost u artiljeriji, tenkovima, pokretljivosti motorizovanih i drugih jedinica, potpunoj snabdevenosti u hrani i svim vrstama municije i u stalnoj podršci avijacije. Na žalost, zbog nedostataka potrebnih dokumenata nismo u stanju da taj odnos brojno prikažemo i tako upotpunimo stvarnu sliku o jačini i opremljenosti neprijateljskih snaga angažovanih protiv 2. i 5. divizije.

Borbe na prostoru Povelna

(1. maj)

Rano ujutru 1. maja počeli su pokreti, prema određenim rejonima, jedinica 2. proleterske i 5. krajiške divizije. Istog jutra neprijatelj je otpočeo koncentrično nastupanje sa više pravaca.

4. proleterska brigada je krenula u 5 časova iz s. Seče Reke prema s. Vardi, gde je trebalo da uspostavi vezu s ostalim brigadama 2. divizije. Već oko 6 časova i neprijatelj je krenuo za kolonom ove brigade pravcem s. Seča Reka—s. Ruda Bukva—s. Varda, verovatno u nameri da je goni prema s. Vardi i da se izbijanjem na drum Užice—s. Varda—Valjevo spoji sa svojim snagama koje su nastupale iz suprotnog pravca, od s. Kostojevića, takođe ka s. Vardi. Pružajući otpor na uzastopnim položajima i vodeći zadržavajuću odbranu, jedinice 4. proleterske brigade su se postepeno izvlačile preko s. Ruda Bukva prema s. Vardi, tako da su tek oko 10 časova jedan nemački bataljon iz borbene grupe „Vajel" i dve brigade četničkog 2. ravnogorskog korpusa izbile do linije s. Pa-

lošnica—s. Ruda Bukva.²³ Na položaju Gerje—Varda brigada je ponovo dočekala neprijatelja koji je napadao u više kolona i uspela da mu spreči prodor u s. Vardu. Međutim, dobivši naređenje od štaba 2. divizije da krene prema pl. Povlenu, brigada je pred mrak napustila s. Vardu, u koje je neprijatelj ušao isto veče s tim što se prethodno povezao s jedinicama četničkog Zlatiborskog korpusa koje su nastupale pravcem s. Konder—Jelova gora—s. Varda i jednom kolonom nemačke borbene grupe „Holman“ koja je u toku dana nastupala od s. Kostojevića, dolinom rečice Rogačice i preko s. Jakalja prema s. Vardi, na desno krilo rasporeda 4. proleterske brigade.²⁴

Istog jutra 2. proleterska brigada je izvršila marš iz s. Jakalja (zaselak Katići) pravcem Varda—zaselak Crveni Breg—s. Mravinjci. Oko 9 časova, čim je čelo kolone 2. brigade prošlo kroz Crveni Breg i izbilo na desnu obalu Rađljevačke reke, naišlo je na dobro organizovane položaje četničkog Valjevskog korpusa i korpusa Gorske garde, koji su u toku noći, između 30. aprila i 1. maja. poseli liniju Kukalj (k. 1103)—Anatema (k. 1088)—Ciker (trig. 1113). U energičnom napadu, tri bataljona 2. brigade su razbila odbranu četnika, zauzela pomenute položaje i potisla četničke jedinice na Ciker (trig. 1113) i prema s. Mravinjcima, do linije Mali Povlen (trig. 1346)—Bele vode—s. Mravinjci. Četnici su nastojali da povrate izgubljene položaje, te su u tom cilju izvršili nekoliko protivnapada. Čvrstom odbranom jedinica 2. brigade svi ti pokušaji neprijatelja bili su osujećeni. Naročito dramatičnu borbu vodila je 3. četa 4. bataljona na Anatemi. Na njene položaje četnici su izvršili sedam vrlo jakih protivnapada, nastojeći da izbiju na komunikaciju Valjevo—s. Varda, preseku kolonu 2. brigade i u s. Crveni Breg ugroze njenu bolnicu i komoru. Svaki borac i starešina ove čete bio je svestan zadatka, koji je bio kratak i jasan — neprijatelj ne sme predreti — ranjenici moraju biti obezbeđeni. To je bila jedina misao svakog borca ove čete. Celog dana,

²³ Depeša četničkog 2. ravnogorskog korpusa, br. 601 od 1. V 1944, Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, br. 26/58.

²⁴ Naređenje štaba 2. divizije, Op, br. 62, od 2. V 1944, Zbornik, Tom I, knjiga 7, str. 413; Depeša četničkog komandanta operacija Neška Nedića, br. 80, od 1. V 1944; Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, br. 26/55.

koliko je borba vođena na Anatemi, borci 3. čete su se herojski nosili sa znatno nadmoćnijim neprijateljskim snagama. Ostajući sa vrlo malo municije, oni su četničke juriše odbijali kamenicama, umesto ručnim bombama. Pri kraju dana četa je došla u veoma kritičnu situaciju, jer joj je municije skoro potpuno nestalo (ostalo je na pušku 2–5 metaka, a na puškomitraljeze oko 20 metaka). I u takvoj situaciji borci ove čete dali su sve od sebe i uspeali da održe ovaj važan položaj.¹⁵

Za to vreme 3. sprska brigada vodila je teške borbe s delovima Valjevskog i 2. ravnogorskog četničkog korpusa i sa Nedićevim snagama. Te neprijateljske snage su sa Osijanja i Sablje napadale u dve kolone: jedna pravcem Osijanjanj (k. 841)–zaselak Delići–Crveni Breg, druga pravcem Sablja–s. Makovište–Gradina (trig. 1003), verovatno s namerom da obe kolone izbiju u rejon Crvenog Brega i s. Cebića, da tu preseku drum Valjevo–s. Varda i tako razdvoje snage 2. divizije, kao i da odseku 2. od 5. divizije. Borbe su vođene ceo dan na liniji k. 992--Gredina–Delići–k. 961. Pod zvucima muzike i sa kraljevskim zastavama smenjivali su se juriši neprijatelja na položaje naših jedinica. Brojno jače neprijateljske snage činile su krajnje napore da bi potisnule bataljone 3. brigade. Do 17 časova 3. brigada je uspevala da spreči prodor neprijatelja u s. Cebiće i Crveni Breg. Međutim, oko 17 časova neprijatelj je u borbu uveo sveže snage, koje su obasule položaje 3. brigade snažnom artiljerijskom vatrom, ručnim bombama i kišom mitraljeskih metaka, probile njene položaje i do 18 časova ovladale linijom k. 992–Gredina–Delići–k. 961, usled čega se 3. srpska brigada povukla na novi položaj Lisina–Tavani–Crveni Breg, zatvorivši pravac Varda–Crveni Breg–Mravinjci.²¹

I na pravcima kretanja 5. krajiške divizije vođene su veoma oštre borbe. 1. krajiška brigada je u 5 časova počela marš pravcem Varda–zaselak Blagojevići–Jasenovac (trig. 1045)–s. Ovčinja i zaobilazeći zaselak Brati-

²⁵ Operacijski dnevnik 2. proleterske brigade; Naređenje štaba 2. divizije, op. br. 62 od 2. 1944, Zbornik, tom I, str. 413; Naređenje štaba 2. divizije od 1. V 1944, u 18 časova, Arhiv VII, k. 782. br. reg. 3/6.

²⁶ Naređenje štaba 2. divizije od 1. V 1944, u 18 časova, Arhiv VII, kut. 782, reg. br. 3/6.

čevac (s. Leštansko) stigla oko 8 časova u zaseoke Todo-
roviće i Aleksíce, gde je odmah bila napadnuta sa pravca
Sarampova (k. 1048) i Prosjeke (k. 1052) od jedinica čet-
ničkog Cerskog korpusa i grupe račanskih brigada. U po-
četku borbe upućen je u protivnapad 3. bataljon i.
brigade, koji je uspeo da protera četnike sa Prisoja i
Sarampova do Guste jele (k. 1039). Pružajući snažan otpor
sa položaja na Gustoj jeli i uvodeći u borbu sveže snage,
koje su stigle iz rejona Debelog brda, četnici su oko 15
časova izvršili jak protivnapad i 3. bataljon 1. brigade od-
bacili na Sokolinu stenu (k. 959), iznad zaseoka Jagodića.
U takvoj situaciji, a da bi sprečio dalji prodor neprijatelja
i odbacio ga ponovo prema Debelom brdu, štab 1. krajiške
brigade je uveo u borbu ceo 4. bataljon i dve čete 1. bata-
ljona, naredivši im da energičnim dejstvom iz rejona za-
selaka Poštenja i Dujkića, pravcem Crvene stene—Soko-
lino (trig. 1225)—Glavica (k. 1051)—Tisova glava, na-
padnu desni bok Cerskog četničkog korpusa, time olakšaju
odbranu 3. bataljona kod zaseoka Jagodića i da konačno
odbace neprijatelja prema Debelom brdu. Neposredno
posle ubacivanja u borbu pomenute jedinice 1. krajiške
brigade su posle oštre borbe potisnule četnike na desnu
obalu potoka Trešnice. Prihvaćen od novih snaga Cerskog
korpusa, neprijatelj se zadržao na liniji Pašina ravan—
Borovijak—Debelo brdo—Stubica.

Za to vreme ostale jedinice 1. krajiške brigade, a na-
ročito 2. bataljon, uspešno su zadržavale grupu račanskih
četničkih brigada i delove 4. puka Srpskog dobrovoljač-
kog korpusa, koji su iz rejona s. Ovčinje pokušavali da iz
pozadine ugroze uspešna dejstva 3, 4. i 1. bataljona kra-
jiške brigade.²⁷

Dok je 1. krajiška vodila ove borbe, delovi 10. kra-
jiške brigade su izbili na liniju zaselak Jagodići—zaselak
Vasići i sa nje pomagali borbu jedinica 1. brigade. Jedan
bataljon 10. brigade se u toku dana probio do zaseoka

²⁷ Operacijski dnevnik 5. divizije. Operacijski dnevnik 1.
krajiške brigade. Izveštaj štaba 1. krajiške brigade od 1. V 1944,
Arhiv VII, kut. 782, br. reg. 2/6; Dnevnik M. Morače; Depeša Cer-
skog četničkog korpusa, br. 211 od 1. V 1944, Arhiv VII, mikrofilm,
Bileća, br. 26/53 i Depeša Cerskog korpusa, br. 218 od 2. V 1944.
Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, br. 26/166.

Lazarevića i sa toga pravca vršio vrlo efikasan pritisak na četničke snage u rejonu Debelog brda.²⁸

U isto vreme dva bataljona 4. krajiške brigade, koja su imala zadatak da se razmeste u zaseocima Osipovićima i Bagojevićima, zadržala su na Zaroškoj kosi delove nemačke borbene grupe „Holman“ i jedan bataljon bugarske 24. divizije, koji su oko 10 časova počeli iz s. Leštanskog prema zaseoku Vujetićima i ka s. Vardi, u dve kolone: jedna grebenom Krstovo brdo—Jasenovac—Prosje, druga dolinom rečice Rogačice. Kako je pretela opasnost da ove neprijateljske snage odseku druga dva bataljona 4. krajiške brigade, koji su ostali u s. Jakalju da poruše drum s. Kostojevići—s. Varda i vrše akcije oko Kostojevića, to su se i oni izvukli na sever i preko Varde prebacili na prostoriju zaselak Vasići—zaselak Lazice, gde su sa ostalim jedinicama brigade obrazovali položaj prema neprijateljskim snagama koje su napadale sa pravca s. Leštanskog. Na ovom pravcu neprijatelj je pred mrak izbio u rejon zaseoka Vujetića.²⁹

U takvoj situaciji, štab Udarne grupe odlučuje da 2. i 5. divizija ovladaju grebenom pl. Povlen i odbace četničke snage sa linije Debelo brdo—Mali Povlen—Bele vode—s. Mravinjci i da spreče dalji prodor neprijatelja od s. Rogačice prema Debelom brdu. U vezi s tim, u 18,30 časova štab 2. divizije je naredio:

— 2. proleterskoj brigadi: da u toku noći 1/2. maja ovladala četničkim položajima na Malom Povlenu i Beloj vodi i da izvrši napad na 1. bataljon 5. puka belogardejskog Ruskog zaštitnog korpusa u Mravinjcima, s tim što bi dva bataljona uputila na sever do zaseoka Tripkovića i s. Leskovice radi zatvaranja komunikacije Valjevo—s. Mravinjci;

— 4. proleterskoj brigadi: da u toku noći napadne jedinice Cerskog četničkog korpusa na pl. Povlenu (k. 1269, k. 1300 i trig. 1346), >a pošto ovlada ovim položajima da se razmesti na prostoriju s. Mojići—s. Vujinovača—s. Rebelj i sa nje zatvori komunikaciju Valjevo—s. Poćuta—Debelo brdo;

²⁸ Dnevnik M. Morače; Operacijski dnevnik 5. divizije; Operacijski dnevnik 10. brigade.

²⁹ Dnevnik M. Morače; Operacijski dnevnik 5. divizije i Operacijski dnevnik 4. krajiške brigade.

– srpskoj brigadi: da sa položaja južno od s. Crvenog Brega i dalje zatvara pravac s. Varda—s. Mravinjci, i da zadrži neprijateljsko nastupanje na tom pravcu, a zatim da po mogućstvu ovlada i položajima 2. ravnogorskog četničkog korpusa i jedinica korpusa Gorske garde na Gredini i u rejonu s. Makovišta.³⁰

Napad je izvršen noću 1/2. maja. 2. proleterska brigada, u snažnom naletu, vrlo brzo je razbila odbranu Valjevskog četničkog korpusa i delova Korpusa gorske garde na liniji Mali Povlen (trig. 1346—Malo Polje—Bele vode i na Čikeru (trig. 1113), a zatim je napala s. Mravinjce, gde se nalazio 1. bataljon 5. puka belogardejskog Ruskog zaštitnog korpusa, tako da je i njega, posle oštre borbe, pred zoru 2. maja odbacila prema Valjevu.³¹

Istovremeno, jedinice 4. proleterske i 1. krajiške brigade izvršile su napad na Cerski četnički korpus koji je organizovao odbranu na liniji s. G. Košlje—Pašina ravan—Debelo brdo—Stubica (k. 1109 i k. 1104). Posle nekoliko napada i protivnapada, u 4. časa 2. maja, slomljen je otpor neprijatelja, zauzeti Zebnaš (trig. 1045), Kneževo brdo, Šarena gredina, Borovnjak (k. 1126), Debelo brdo i Stubica i četnici odbačeni na Jablanik (trig. 1274).³² Po izvršenom zadatku, ujutru 2. maja, 1. krajiška brigada se smestila u rejon s. Prokića i Borovnjaka, isturajući jača borbena osiguranja prema Jablaniku i r. Drini, dok je 4. proleterska brigada, goneći slabije četničke snage, izbila u sela Brezovice i Vujinovaču, gde se rasporedila na položaju zatvorivši komunikaciju Valjevo—s. Počuta—Debelo brdo.³³

U borbama 1. maja i noću 1/2. maja neprijatelj je pretrpeo osetne gubitke. Prema našim nepotpunim poda-

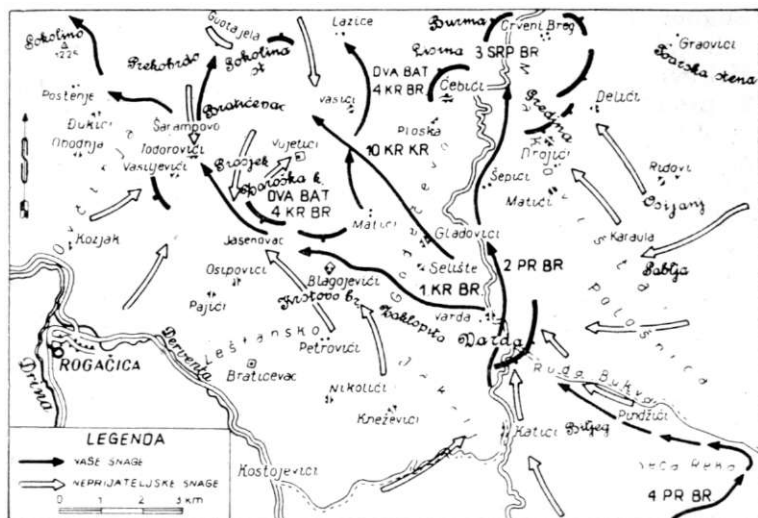
³⁰ Naređenje štaba 2. divizije od 1. V 1944, Arhiv VII. kut. 782. br. reg. 3/6.

³¹ Operacijski dnevnik 2. proleterske brigade.

³² Depeša štaba Cersko-majevičke grupe korpusa, br. 218, od 2. V 1944, Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, br. 26/166.

³³ Operacijski dnevnik Prateće čete 4. proleterske brigade; Operacijski dnevnik 1. krajiške brigade; Depeša Cerskog korpusa, br. 218, od 2. V 1944, Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, br. 26/166; Depeša četničke Vrhovne komande, br. 613—614 od 2. V 1944, Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, br. 20/500; Izveštaj obaveštajnog odseka Kačerske četničke brigade od 2. V 1944. Arhiv VII, S—X—br. 289.

cima, neprijatelj je imao 67 poginulih i 61 zarobljenog, a od naoružanja i opreme izgubio je 12 puškomitraljeza, oko 70 pušaka, jednu radio stanicu i drugo. U isto vreme na strani jedinica 2. proleterske i 5. krajiške divizije bilo

Obostrana dejstva 1. maja

je 20 mrtvih, ranjenih i nestalih.³⁴ Između ostalih, u borbi kod s. Mravinjaca, poginuo je borac 1. čete 4. bataljona 2. proleterske brigade Savo Jovanović Sirogojno, narodni heroj.

Pokušaj prodora u prostor Maljena

(2. i 3. maj)

Prema rasporedu i dejstvima neprijatelja, 1. maja jasno se uočilo da je prostorija s. Varda—pl. Povlen—pl. Medvednik vrlo osjetljiva za njega, da mu je namera da potisne Udarnu grupu divizija sa ove prostorije i da

³⁴ Operacijski dnevnik 5. krajiške divizije; Operacijski dnevnik 2. proleterske divizije; Dnevnik M. Morače.

tako onemogućiti njeno sadejstvo 16. i 17. diviziji prilikom prelaza preko r. Drine. Proučavajući nastalu situaciju i ocenjujući neprijateljeve namere, štab Udarne grupe je promenio svoju odluku od 30. aprila, i 1. maja u 23,30 časa odlučio da obe divizije uputi pravcem s. Varda—pl. Bukovi—pl. Maljen.³⁵ Prema toj odluci, obe divizije trebalo je noću 2/3. maja da se prebace preko komunikacije Valjevo—Kosjerić na prostor pl. Maljena, s tim što bi se 2. proleterska divizija postavila severno od pl. Maljena (s. Krčmari—s. Golubac—s. Osečenice—s. Briježde), prema Valjevu, a 5. krajiška južno od pl. Maljena (s. Skakavci—s. Ljutice), prema Kosjeriću, gde bi privezale neprijateljske snage za sebe i primorale komandanta Juhoistoka generala Felbera, koji je lično rukovodio operacijama protiv 2. i 5. divizije, da odvoji znatne snage sa desne obale r. Drine da bi sprečio dublji prodor Udarce grupe ka Šumadiji.³⁶

U vezi s tim štab Udarne grupe je naredio 2. proleterskoj diviziji da dejstvuje pravcem s. Mravinjci—Samari—Gojčevica—Čubrica i postavi se na prostoriju s. Krčmari—s. Mionica—s. Struganik; u toku 2. maja 3. srpska brigada da zadrži neprijateljsko nastupanje od s. Varde i s. Makovišta prema Crvenom Bregu i tako osigura prolaz 10. krajiške i 4. proleterske brigade kroz Crveni Breg, odnosno s. Mravinjce; a 2. proleterska brigada istog dana da razbije četničke snage na pravcu s. Mravinjci—pl. Bukovi, s tim što će je u izvršenju ovog zadatka pomagati 4. proleterska brigada.³⁷ Brigadama 5. krajiške divizije je naređeno:

— 10. krajiškoj: da odmah izvrši marš sa prostorije zaselak Jagodići, zaselak Vasići pravcem zaselak Crveni Breg—zaselak Jeftovići—Tvarska stena (k. 1018) i da sa Tvarske stene napadne desni bok četničkih snaga u s. Makovištu, pri čemu treba da joj sadejstvuju jedinice 3. srpske i 4. krajiške brigade.

— 4. krajiškoj: da sa prostorije zaselak Lazice—zaselak Košići što hitnije izvrši marš pravcem Crveni Breg—

³⁵ Dnevnik M. Morače.

³⁶ Arhiv VII, k. 732, reg. br. 57/1.

³⁷ Naređenje štaba 5. divizije, pov. br. 116 od 1. V 1944, u 23,30 časova, Zbornik I, k. 7, str. 402.

Radanovci, gde da postavi osiguranje prema neprijateljskim snagama koje su se nalazile na prostoriji Seča Reka – Varda – Makovište, a po potrebi i prema komunikaciji Kosjerić – Valjevo.

Pored toga, treba pre svanuća, 2. maja, da kod Crvenog Brega predu komunikaciju s. Varda – Valjevo, kako neprijatelj ne bi osmotrio njihov pokret i otkrio namere, i da bi se one što pre postavile u određene rejone radi bočnog osiguranja i dejstva. Zadatak ovih brigada bio je vrlo značajan, jer je njegovo blagovremeno izvršenje omogućavalo da se parališe dalje nastupanje neprijatelja i da naše jedinice postave u povoljniji položaj za dejstvo prema komunikaciji Valjevo – Kosjerić.

1. krajiškoj brigadi je naređeno da odmah izvrši pokret sa prostorije zaselak Prokići – zaselak Matići, tako da se preko grebena pl. Povlena i s. Mravinjaca prebaci u severne zaseoke s. Radanovaca, gde treba da uspostavi vezu sa štabom 5. divizije i dobije nove zadatke. Trebalo je da ona krene što pre, kako bi mogla pred mrak 2. maja da stigne što bliže komunikaciji Valjevo – Kosjerić i prednjim delovima izbije na nju, da bi osigurala prelazak preko komunikacije ostalim jedinicama 5. divizije.

Predviđeno je da se po prelasku komunikacije 10. krajiška brigada razmesti severoistočno od Kosjerića u rejonu s. Skavavaca, 1. krajiška u s. Mionici i 4. krajiška u s. Ljubicama.

I štab 2. divizije dostavio je svojim jedinicama naređenje za prelazak komunikacije Valjevo – Kosjerić, kojim je regulisao njihov rad.³⁸ Drugog maja u 5 časova on je naredio:

– 4. proleterskoj brigadi: da izvrši marš i najdalje do 16 časova 2. maja izbije na komunikaciju Valjevo – s. Varda, između Debelog brda (1 km južno od s. Lelića) i s. Tripkovića, gde da prikupi što potpunije podatke o neprijateljskim snagama na komunikaciji Valjevo – Kosjerić, a zatim, u toku noći 2/3. maja, da se najpogodnijim pravcem prebaci preko komunikacije i razmesti na prostoriji s. Mratišići (zaselak Beloševići, zaselak Vuletići i zaselak Grbovići) – s. Bukovac – s. Golubac i da poseda-

³⁸ Naređenje štaba 2. divizije od 2. V 1944, u 5 časova, Zbornik 1/7, str. 413.

njem pogodnih položaja zatvori pravce koji izvode na njenu razmeštajnu prostoriju od Valjeva, s. Zabara i s. Rajkovića, kao i od komunikacije Valjevo—Kosjerić. Da bi lakše prešla komunikaciju, 4. brigadi je sugerisano da maršuje u dve kolone: jednom od s. Leskovice preko s. Bačevaca, a drugom preko s. Miškovića. Štabu brigade je ostavljeno da sam oceni da li može jedan bataljon uputiti kao levu pobočnicu pravcem Debelo brdo—s. Kovačice—s. Prijezdici—**hs.** Mratišići. Prilikom prelaska komunikacije brigada treba da je na odseku njenog prelaza poruši što temeljitije.

2. proleterskoj brigadi: da prikupi svoje jedinice u s. Mravinjcima i severnim zaseocima s. Radanovaca, odakle da ispita najpogodnije pravce kojima bi se mogla prebaciti preko komunikacije Valjevo—Kosjerić do s. Krčmara. Ukoliko ne bi bio pogodan pravac preko Samara i Gojčevice, onda da izvrši marš ipravcem Bašinc—s. Divčibare—s. Krčmari. Štabu 2. brigade je ostavljeno da sam odluči da li može dva bataljona uputiti preko s. Divčibara, a ostale snage, sa 3. srpskom brigadom za s. Krčmare. Po izvršenom prelasku i rušenju komunikacije Valjevo—Kosjerić, brigada treba da se razmesti na prostoriju s. Krčmara i u zaseocima južno od rečice Manastirice, zaključno sa zaseokom Celovićima, te da zatvori pravce koji od s. Struganika, s. Mionice i komunikacije Valjevo—Kosjerić izvode na njenu razmeštajnu prostoriju, odnosno u s. Krčmare, kao i da postavi jača borbena osiguranja prema pl. Maljenu, a naročito ako ostale naše jedinice ne uspeju preći preko s. Divčibara.

— 3. srpskoj brigadi: da do 14 časova zatvara pravac Varda—Crveni Breg, a zatim izvrši marš do s. Mravinjaca, gde da se prikupi do 15 časova; iz Mravinjaca da krene za kolonom 2. proleterske brigade, a po prelasku komunikacije da se razmesti na prostoriji s. Osečenica—s. Briježde, sa zadatkom da zatvori komunikaciju Valjevo—s. Mionica—s. Briježde i pravac prema pl. Suvoboru, i da održava čvrstu vezu sa jednicama 4. proleterske brigade.

Dok su štabovi 2. i 5. divizije vršili pripreme za prodor preko komunikacije Valjevo—Kosjerić i izdavali navedena naređenja potčinjenim jedinicama, neprijatelj je, verovatno računajući da će naše snage i dalje vršiti pri-

tisak prema r. Drini, kako bi na njenoj desnoj obali prihvatile 16. i 17. diviziju, i ne znajući za namere naših jedinica da se probiju na prostor pl. Maljena, organizovao nove napade na jedinice Udarne grupe na prostoru s. Varda – s. Mravinjci – pl. Povlen – pl. Medvednik – s. Ovčinja. U tom cilju je naređeno:

– borbenoj grupi „Holman“ i borbenoj grupi „Vajel“ da produže sa napadom iz rejonu s. Varde i s. Rude Bukve prema pl. Povlenu i s. Mravinjcima;

– 3. puku Srpskog dobrovoljačkog korpusa da u 4 časa 3. maja krene iz Ljubovije na pl. Povlen u pomoć četničkom Cerskom korpusu;³⁹

– 2. ravnogorskom četničkom korpusu da nastavi napad iz rejonu s. Makovišta prema s. Crvenom Bregu i da Trnavsku brigadu, koja se nalazila u Dragačevu, hitno prebaci preko Požege u s. Gornje Dobrunje;⁴⁰

– Zlatiborskom četničkom korpusu da sa Zlatiborskom i Letećom brigadom, koje će vršiti napad iz rejonu s. Varde, dostigne liniju Oruljak – Bratićevac (k. 879), a sa grupom račanskih brigada sa linije Šarampovo – Jasikovac ovlada Sokolinom (trig. 1225);⁴¹

– Valjevskom korpusu, Korpusu gorske garde i Crnogorskoj brigadi da sa linije s. Radanovci – s. Graovići – s. Makovište napadaju preko Čikera prema s. Mravinjcima;⁴²

– Cerskom korpusu da sa Jablanika izvrši napad prema Debelom brdu i s. Mravinjcima;⁴³

³⁹ Arhiv VII, S–V–br. 321.

⁴⁰ Depeša četničke Vrhovne komande, br. 81 od 1. V 1944, Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, br. 20A/677.

⁴¹ Korpus je 2. maja do mraka izbio na liniju s. Čebići – s. D. Zarožje – s. Vasići – s. Jagodići – Sokolina, (Izvod iz operacijskog dnevnika Zlatiborskog korpusa, Arhiv VII, reg. br. S–V–1946).

⁴² Depeša četničke Vrhovne komande, br. 85 od 2. V 1944. Arhiv VII^A mikrofilm, Bileća, br. 20A/681.

⁴³ U depeši koju je Draža Mihailović uputio Cerskom korpusu se kaže: „Komunisti teže da se izvuku na jug, nemaju više municije, jako su zamoreni i tučeni. Najenergičnije preduzmite napad od pravca Pašine Ravni na jug i produžite što snažnije nadiranje preko račanskog sreza. Ova grupa komunista po svaku cenu mora se tući“. (Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, br. 20-690).

- Radničkom korpusu da se prikupi na Ravnoj gori.⁴⁴
- Požeškom korpusu da se zadrži u s. Kalenićima kod Požege na ličnom raspolaganju Draži Mihailoviću;⁴⁵
- Kolubarskom korpusu da se u rejonu Ravne gore pripremi za akciju; i
- 2. šumadijskom korpusu da se sa 500 ljudi prikupi u s. Brajićima.⁴⁶

Lično Draža Mihailović i četnička Vrhovna komanda, a u skladu sa planovima nemačkog komandanta Jugostoka generala Felbera zahtevali su od svojih potčinjenih jedinica maksimalno zalaganje u izvršavanju postavljenih zadataka. To se najbolje može videti i po nekim depešama Draže Mihailovića koje su 2. maja upućene štabovima pojedinih korpusa koji su učestvovali u napadima na 2. i 5. diviziju. Tako, na primer, Draža Mihailović u depeši komandantu Cersko-majevičke grupe korpusa, pored ostalog, kaže:

„Napadajte stalno i energično. Odbrana nije dobra, već samo napad i stalno napad i danju i noću ...

Naređujem da se ova grupa komunista mora tući po svaku cenu ma gde se probila i ma gde bila. Nijedna jedinica ne sme se vratiti dok se ova grupa crvenih ne uništi“⁴⁷

Još oštriji u svojim zahtevima Draža Mihailović je bio u depeši koju je uputio komandantu Zlatiborskog korpusa:

„Najkategoričnije Vam naređujem da stupite u borbu sa Zlatiborskim korpusom i napadate stalno ovu grupu crvenih ma gde ona bila“⁴⁸

⁴⁴ Depeša četničke Vrhovne komande, br. 34 od 2. V 1944, Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, br. 20A/683.

⁴⁵ Depeša četničke Vrhovne komande od 2. V 1944, Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, br. 20A/678.

⁴⁶ Depeša četničke Vrhovne komande, br. 613-614 od 2. V 1944, Arhiv VII, Bileća, br. 20/500; Depeša četničke Vrhovne komande, br. 617, od 2. V 1944, Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, br. 20/501; Za vreme ovih borbi cela četnička Šumadijska grupa korpusa (1. i 2. šumadijski korpus, 1. kragujevačka brigada i Jurišna prateća brigada) nalazila se u strategijskoj rezervi četničke Vrhovne komande.

⁴⁷ Depeša br. 92, od 2. V 1944, Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, br. 20A/682.

⁴⁸ Depeša br. 34, od 2. V 1944, Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, br. 20A/683.

Slično je Draža Mihailović naredio i komandantu 2. ravnogorskog korpusa:

„Imajte u vidu, a to saopštite i svima ostalima, da se ova grupa crvenih mora uništiti po svaku cenu.“⁴⁹

Znajući kakvu potencijalnu opasnost po njihove jedinice u Srbiji i četnički pokret u celini predstavlja prodor 2. i 5. divizije u Srbiju, Draža Mihailović i njegova Vrhovna komanda su u borbi protiv naših snaga angažovali sve svoje raspoložive snage sa toga područja, stavljajući im u zadatak da naše jedinice moraju „uništiti po svaku cenu“. Zato je i razumljiva onako velika upornost četnika u borbama protiv 2. i 5. divizije ne samo u prostoru pl. Povlena i pl. Medvednika već i u drugim borbama po zapadnoj Srbiji.

U popodnevним časovima 2. maja počeli su pokreći jedinica 5. krajiške i 2. proleterske divizije prema komunikaciji Valjevo—Kosjerić. 10. krajiška brigada krenula je u 13 časova iz s. Lazice prema s. Radanovcima. Na pravcu kretanja, kod Gredine (trig. 1003) i zaseoka Ridova, naišla je na četničke snage, koje su posle kraće borbe njena dva bataljona odbacile na istok prema s. Ražani i komunikaciji Valjevo—Kosjerić. U 21 čas brigada je nastavila pokret pravcem zaselak Ridovi—s. Paramun—Suva česma (k. 713)—Ridovi—Veliko brdo (k.661) gde je u neposrednoj blizini položaja nemačkih jedinica prešla komunikaciju, a zatim u ranim jutarnjim časovima 3. maja izbila na prostoriju s. Sevrljuge—s. Mionica—s. Skakavci (severoistočno od Kosjerića) i tu razbila otpor već demoralisanih snaga Valjevskog četničkog korpusa i jedne čete nemačkih vojnika. Sa ove prostorije 10. krajiška je isturila jaka borbena osiguranja prema Kosjeriću, četničkom uporištu Ravnoj gori i s. Ražani.⁵⁰

4. krajiška brigada krenula je takođe iz s. Lazica u isto vreme kada i 10. krajiška. U pokretu preko zaseoka Crvenog Brega ka s. Radanovcima njena dva bataljona su bočnim dejstvom iz rejona k. 961 sadejstvovala borbama 2. proleterske i 3. srpske brigade 2. divizije, na koje

⁴⁹ Depeša br. 93, od 2. V 1944, Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, br. 20A/684.

⁵⁰ Dnevnik M. Morače; Operacijski dnevnik 5. divizije.

su delovi ravnogorskog i Valjevskog četničkog korpusa vršili snažan pritisak pravcem s. Graovići—Čiker. Oko 15 časova 4. krajiška je savladala otpor četničkih snaga u s. Radanovcima i odbacila ih prema pl. Bukovima i s. Ražani. U 21 čas produžila je marš pravcem s. Radanovci—s. Drenovci—Tavani. Ujutru 3. maja izbila je pred prevoj Bukove, gde su je na dobro organizovanim položajima Tavani—Bašincac dočekale nemačke snage i četnici. Njena tri bataljona su izvršila napad na neprijatelja, ali nisu uspela da savladaju odbranu nemačkih vojnika i četnika, koji su se uporno branili iz rovova na Tavanima i Bašincu, i da pređu komunikaciju Valjevo—Kosjerić. U stvari, iz 4. bataljona su prešle dve čete ali su se povratile nazad. Jedino je jedna četa koja je bila na osiguranju prema s. Ražani uspela da se preko zaseoka Gajčana probije preko komunikacije i u rejonu Skakavačkog polja spoji sa snagama 10. krajiške brigade. Ova četa je u borbi prilikom prelaska drumu zarobila 18 četnika.³¹

1. krajiška brigada je izvršila marš pravcem s. Prokići—pl. Povlen—s. Radanovci—s. Drenovci. Prilikom pokreta brigada je kod Debelog brda i Stubice naišla na jedinice Cerskog četničkog korpusa i delove 3. puka Srpskog dobrovoljačkog korpusa, koji su u međuvremenu iz rejona pl. Jablanika, preko Novakovića, izbili na ovaj prevoj. U borbi koja je tom prilikom vođena neprijatelj je bio razbijen; brigada je zarobila 24 četnika i zaplenila jedan mitraljez, jedan puškomitraljez i 25 pušaka, a zatim nastavila pokret preko s. Mravinjaca ka prostoriji s. Radanovci—s. Drenovci, gde je stigla oko 2 časa. Zadržavajući se na ovoj prostoriji, brigada je isturila jača borbena osiguranja na Borak, Laz i kose zapadno od zaseoka Gajčana radi obezbeđenja prema Kosjeriću, s. Sečoj Reci, s. Vardi i s. Mravinjcima.³²

2. proleterska i 3. srpska brigada, odbile su 2. maja više snažnih napada četničkog 2. ravnogorskog i Valjevskog korpusa, koji su pokušali da se probiju sa pravca s. Graovići—Čiker ka s. Mravinjcima i od s. Makovišta

³¹ Izveštaj 4. krajiške brigade od 3. V 1944, Arhiv VII, k. 782, br. reg. 4/6.

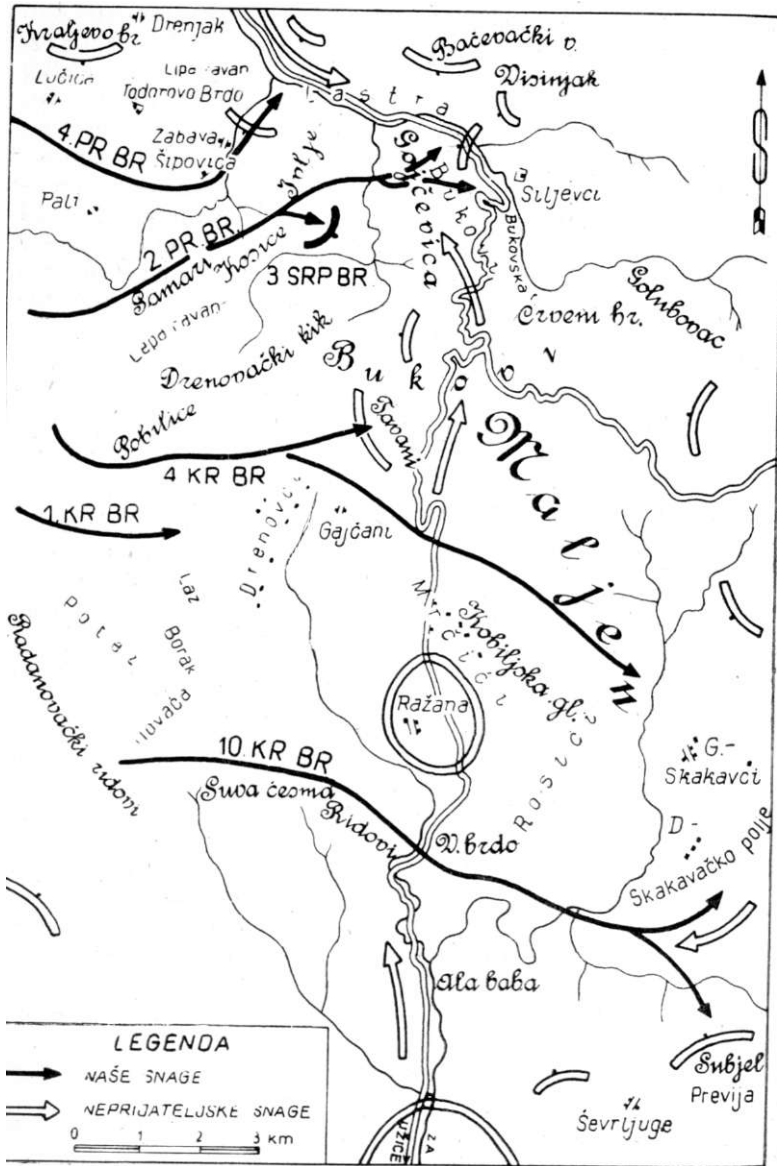
³² Naređenje štaba 5. divizije, pov. br. 177 od 3. V 1944, Zbornik I k. 7. str. 416.

prema Crvenom Bregu i Mravinjcima. Zatim, su oko 13 časova, u jednoj koloni, na čijem se čelu nalazila 2. proleterska brigada, izvršile marš pravcem s. Mravinjci – zaselak Vagani – Samari – Kosice – Ivlje – k. 685 – severne padine brda Gojčevice. Marš je izvršen pod borbom sa četničkim korpusom Gorske garde, koji je odbačen na Bukove, gde je bio prihvaćen od jednog bataljona nemačkog 4. puka „Brandenburg“ koji mu je istog dana u 13 časova upućen u pomoć iz Kosjerića.⁵³ Trećeg maja oko 4 časa 4. bataljon 2. proleterske brigade, koji se nalazio u prethodnici čitave ove kolone, spustio se u dolinu Bukovičke reke, i izbio na komunikaciju Valjevo – Kosjerić. Međutim, jedinice 4. puka „Brandenburg“, koje su u toku noći stigle iz Kosjerića i Užica, već su bile zatvorile komunikaciju, gusto posedajući i utvrđujući veliki broj pogodnih otpornih tačaka. Zato [se] posle oštre borbe, u kojoj nije uspeo da probije odbranu nemačkih vojnika u s. Bukovima (rejon kuća pored drumu blizu ušća reke Kozice u Bukovičku reku), 4. bataljon morao pod vrlo nepovoljnim uslovima povući na Gojčevicu, gde je bio prihvaćen od ostalih jedinica 2. proleterske brigade. Naravno, tešku borbu vodile su kod mosta na Bukovičkoj reci 3. četa i jedan vod 1. čete 4. bataljona 2. brigade, kao i prilikom izvlačenja na Gojčevicu.⁵⁴ U toj borbi herojski je poginuo komandir 3. čete narodni heroj Đurađ Zrilić.

4. proleterska brigada je u 16 časova krenula iz s. Vujinovače prema s. Leskovici. Oko 17 časova, kada se kolona nalazila između s. Krstića i s. Vujića, napale su je iz rejona s. Počute nedićevsko-četničke snage, ali su odbijene otporom 4. bataljona, koji se nalazio u levoj pobojnici. Produžujući dalje marš preko s. Leskovice i pl. Magleša, brigada se spustila u dolinu r. Zabave, gde je oko 4 časa 3. maja, kod s. Zabave, naišla na nedićevce i snage Ruskog zaštitnog korpusa. U kratkoj borbi neprijatelj je odbačen prema s. Bačevcima (istočno od komunikacije Valjevo – Kosjerić). Prilikom izbijanja na komunikaciju 4. proleterska je naišla na vrlo snažan otpor neprijateljskih snaga koje su se branile sa položaja iznad

⁵³ Depeša četničkog ravnogorskog korpusa, br. 603 od 2. V 1944, Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, br. 26/165.

⁵⁴ Operacijski dnevnik 2. proleterske brigade.

Pokušaj prodora na Maljen

Lastre. Kako nije uspela da slomi neprijateljsku odbranu i da pređe komunikaciju, ona se povukla u s. Zabavu i na Lipu ravan, odakle je obasula vatrom automatskog oruđa jednu neprijateljsku kolonu na komunikaciji i nanela joj osetne gubitke.⁵⁵

Uviđajući da je neprijatelj zatvorio prelaz preko komunikacije Valjevo – Kosjerić i da su naše jedinice razvučene na širokom frontu i slabo pokretljive zbog glomaznih bolnica, štab 2. divizije je oko 8 časova 3. maja odustao od namere da pređe komunikaciju, pa je naredio da se brigade povuku na liniju s. Radanovci – Lepa ravan – s. Leskovića, što su one odmah i učinile. Isto tako su postupe i jedinice 5. divizije; 4. krajiška se povukla u s. Drenovče, gde je postavila zastor prema komunikaciji, 1. krajiška se i dalje zadržala u s. Radanovcima, a 10. krajiška brigada istočno od komunikacije, gde je u rejonu s. Mionice i s. Skakavaca nastavila borbe protiv četnika i Nemaca.

U borbama 2. i 3. maja jedinice 5. divizije su imale šest ranjenih, dok se za neprijatelja pretpostavlja da je imao 24 poginula, 35 ranjenih i 54 zarobljena. U isto vreme 2. proleterska divizija je imala 6 poginulih, 12 ranjenih i 13 nestalih boraca, a neprijatelj preko 40 mrtvih i ranjenih.⁵⁶

Borbe u prostoru Poveljen – Varda

(4. i 5. maj)

Pošto prebacivanje 2. i 5. divizije preko komunikacije Valjevo – Kosjerić i njihovo pomeranje na prostoriju pl. Maljena nije uspelo, to je štab Udarne grupe 3. maja u s. Radanovcima održao sastanak na kome je detaljno pretresana novonastala situacija, analiziran neuspeh na komunikaciji i doneta odluka o načinu daljeg dejstva naših jedinica. Na ovom sastanku je zaključeno: da se 16. i 17. divizija još uvek nisu prebacile preko Drine;

⁵⁵ Operacijski dnevnicima Prateće čete 4. proleterske brigade i 2. proleterske divizije.

⁵⁶ Operacijski dnevnicima 2. i 5. divizije.

da je neprijatelj vrlo osetljiv na naša dejstva u ovom delu Srbije; da brzo prebacuje svoje motorizovane jedinice sa jednog na drugi pravac radi onemogućavanja naših namera; da je zbog nedostatka protivtenkovskih sredstava borba naših snaga sa neprijateljskim tenkovima nemoguća, i da naše jedinice zbog nemanja drugih sredstava za vezu, osim kurira, nisu u mogućnosti da obezbede blagovremeno izdavanje potrebnih naređenja i brzo obaveštavanje o promenama u toku borbenih dejstava, kao i uzajamno sadejstvo unutar naših jedinica. Istovremeno je štab Grupe ponovo zaključio da bi za naše snage bilo najpovoljnije da se divizije razdvoje, kako bi se na taj način neprijateljske snage razvukle i tukle na što širem frontu, a time stvorili povoljniji uslovi za opstanak ovih dveju divizija u Srbiji. On je bio mišljenja da jednu našu manevarsku grupu prebaci u rejon pl. Maljena i odatle preko železničke pruge Beograd—Cačak, uputi u Šumadiju, gde bi ona uhvatila vezu sa 2. šumadijskom brigadom i partizanskim odredima sa tog područja. Za to vreme 2. proleterska divizija bi se zadržala na prostoru pl. Povlen—s. Varda, s tim što bi deo snaga uputila na prostor pl. Tare da tamo stvori jednu bazu, sa koje bi se omogućilo prebacivanje 16. i 17. divizije preko r. Dirne i njihov prihvata u Srbiji. Međutim, posle dosta duge diskusije sa članovima Glavnog štaba za Srbiju, odustalo se od takve kombinacije i usvojen je predlog da se cela grupa još zadrži na prostoru pl. Povlena i s. Varde, a za to vreme prouči mogućnost za upućivanje 2. proleterske i 3. srpske brigade, kao manevarske grupe, u Šumadiju i 5. divizije, sa 4. proleterskom brigadom 2. divizije, za manevrovanje u jugozapadnoj Srbiji. Pošto je usvojena ovakva odluka, upućeno je, preko 1. krajiške brigade, naređenje štabu 10. krajiške da se i ona povuče zapadno od komunikacije Valjevo—Kosjerić, u s. Radanovce. Da nije povučena, 10. krajiška brigada bi, u svakom slučaju, mogla vrlo dobro sadejstvovati 2. proleterskoj i 3. srpskoj brigadi prilikom izbijanja na prostor pl. Maljena i dalje u Šumadiju, i verovatno bi ove brigade prešle komunikaciju i preko pl. Suvobora prebacile se na pl. Rudnik, u čijem su rejonu dejstvovali 2. šumadijska brigada i šumadijski partizanski odredi. Ovako je bilo upropašćeno i ono što bi se moglo ostvariti.

Verovatno na osnovu ovakvih zaključaka i ocena, štab Udarne grupe je 3. maja u 23 časa odlučio da se:

– sve jedinice 2. i 5. divizije zadrže na prostoriji pl. Povlen–s. Varda–s. Radanovci i tu malo odmore;

– 10. krajiška brigada odmah povuče iz rejona s. Skakavaca i po prebacivanju na zapadnu stranu komunikacije Valjevo–Kosjerić uputi u sastav svoje divizije;

– na ovoj prostoriji i dalje tuku neprijateljske snage, u prvom redu nedićevci i četnici, za koje se pretpostavljalo da će krenuti od pl. Medvednika, preko Debelog brda, a eventualno i od Sokoline (trig. 1125), ka Povelnu i s. Crvenom Bregu;

– postavi čvrst zastor prema nemačkim snagama koje su se nalazile na komunikaciji Valjevo–Kosjerić i da se privežu za njeno osiguranje, i

– što brižljivije /prikupe podaci o jačini, sastavu i namerama neprijatelja oko Udarne grupe, da bi se naše jedinice što pogodnije postavile radi razbijanja četničko-nedićevskih snaga.⁵⁷

Da bi se ostvarila ovakva odluka, štab grupe je naredio:

– 2. proleterskoj diviziji: da dve brigade postavi na što pogodnije položaje od s. Crvenog Brega do pl. Povelna, sa zadatkom da u sadejstvu sa 1. krajiškom brigadom razbiju četničko-nedićevske snage na pl. Povelnu i odbace ih ka pl. Medvedniku i s. Rogačici, a jednu brigadu da orijentiše na zatvaranje pravca Valjevo–s. Crveni Breg i prema neprijateljskim snagama na komunikaciji Valjevo–Kosjerić, a naročito ka pl. Bukovima;

– 1. krajiškoj brigadi: da se postavi na liniji s. Varda–Gredina, sa zadatkom da sadejstvuje napadu brigada 2. divizije na nedićevsko-četničke snage na pl. Povelnu, kao i da izviđa i osigurava pravce prema s. Kostojevićima, s. Konderu i Kosjeriću;

– 4. krajiškoj brigadi: da posedne položaj na liniji Borak–Drenovački kik (trig. 946) i odatle organizuje čvrst zastor prema nemačko-četničkim snagama na pl. Bukovima;

⁵⁷ Naređenje štaba 5. divizije, pov. br. 117, od 3. V 1944, u 23 časa, Arhiv VII, k. 181A/, reg. br. 2/3.

– 10. krajiškoj brigadi: da se odmah prebaci zapadno od komunikacije Valjevo–Kosjerić i razmesti u s. Radanovcima.⁵⁸

U duhu dobivenog zadatka štab 2. proleterske divizije je, sa svoje strane, 4. maja u 4 časa uputio jedinicama naređenje sa sledećim zadatkom:

– 3. srpskoj brigadi: da u 5 časova izvrši marš i prebaci se na prostoriju s. Crveni Breg–s. Čebići, sa zadatkom da na liniji Lisina–Burma zatvori one pravce koji od s. Rogačice preko s. Godečeva i komunikacijom s. Kostojevići–s. Crveni Breg izvode na ovu prostoriju i da održava vezu sa jedinicama 1. krajiške brigade na prostoriji Gredina–s. Varda;

– 2. proleterskoj brigadi: da odmah izvrši marš pravcem s. Mravinjci–s. Crveni Breg i razvije se na prostoriji s. Košići–s. Lazarevići–s. Tejići–s. Baratovići, sa zadatkom da oslanjajući se na pl. Povlen i držeći čvrsto vezu sa jedinicama 3. srpske brigade zatvori pravce koji dolinom rečice Rogačice i komunikacijom s. Rogačica--Valjevo izvode na njenu razmeštajnu prostoriju. Pored toga, obe brigade su dobile zadatak da u zajednici sa 1. krajiškom brigadom razbiju četničko-nedićevske snage i odbace ih prema pl. Medvedniku i s. Rogačici;

– 4. proleterskoj brigadi: da se zadrži na prostoriji s. Mravinjci–s. Leskovića–s. Radanovci, sa zadatkom da postavi zastor prema nemačkim snagama od pravca Valjeva i Kosjerića.⁵⁹

Dok su ovako izgledale namere štaba Udarne grupe, ideja vojnog komandanta Jugoistoka – koji je i dalje smatrao da će naše jedinice ponovo pokušati da se prebace preko komunikacije Valjevo–Kosjerić, da bi se probile na područje »pl. Maljena i pl. Suvobora, a zatim preko železničke pruge Beograd–Čačak u Šumadiju – bila je da ne dozvoli taj prodor. U tom cilju je 3. maja naredio:

– grupi „Tatalović" (1, 2, 3. i 4. puk Srpskog dobrovoljačkog korpusa, bez 2. bataljona 1. puka): da se i dalje zadrži na desnoj obali r. Drine da bi se sprečile naše snage da pređu preko reke iz istočne Bosne;

⁵⁸ Isto

⁵⁹ Naređenje štaba 2. divizije, op. br. 63 od 4. V 1944, u 4 časa, Zbornik 1/7, str. 421.

– bugarskoj 24. pešadijskoj diviziji: da osigura prostoriju r. Drina—s. Rogačica—Bajina Bašta, s tim što bi najmanje dva ojačana bataljona upotrebila u rejonu Bajine Bašte jedan bataljon kod s. Rogačice i jedan bataljon u rejonu s. Duba. Dva bataljona ove divizije, koja su u međuvremenu posela komunikaciju Požega—Kosjerić, dobila su zadatak da osiguraju ovu komunikaciju i da spreče svaki pokušaj prebacivanja naših snaga u Šumadiju;

– grupi „Holmain!": da produži napad na pravcu s. Varda—s. Leskovica;

– grupi „Vajel" (2. bataljon 4. puka „Brandenburg", četa „A" i „B" 500. SS padobransko-lovačkog bataljona i četnički Valjevski korpus): da onemogući proboj naših snaga preko komunikacije Valjevo—Kosjerić; zbog toga je ojačana 3. bataljonom 4. puka „Brandenburg", koji je izvučen iz grupe „Holman" i 4. maja ujutru trebalo da se uputi iz Užica za Kosjerić;

– 1. bataljonu 5. puka belogardejskog Ruskog zaštitnog korpusa: da osigura garnizon Valjevo (puk je privremeno u taktičkom pogledu stavljen pod komandu Krajskomandanture Valjevo).

Da bi blagovremeno mogao da utiče na tok borbenih dejstava i da uputi ojačanja na ugrožene pravce, komandant Jugoistoka je južno od (Udarne grupe obrazovao jaču rezervu i rasporedio je ovako: nemački 696. motorizovani bataljon poljske žandarmerije u Užice, 2. bataljon 1. puka Srpskog dobrovoljačkog korpusa u Kostojeviće i 2. četa nemačkog 12. oklopnog bataljona u s. Rogačicu.⁶⁰

U međuvremenu (3. maja u 4 časa) je uputio iz Ljubovije prema pl. Povlenu i levom boku Udarne grupe, u pomoć Cerskom četničkom korpusu, ceo 3. puk Srpskog dobrovoljačkog korpusa.¹¹¹

Iz raspoloživih dokumenata četničkih jedinica poznato je da je njihovo komandovanje, u sklopu nemačkih planova, odlučio da se „sa naslonom na Nemce stvori čvrsta odbrana linije Bačevci—Kosjerić, dok se snage ne prikupe i ne ostvare preduslovi za uništavajući udar,

⁶⁰ Telegram nemačkog vojnog komandanta Jugoistoka štabu bugarskog 1. okupacionog korpusa od 3. V 1944, Arhiv VII, reg. br. B—22.

⁶¹ Arhiv VII, S—H—br. 321.

a tada uništiti prvo Drugu, a potom Petu diviziju".⁶² Na bazi takve odluke preduzelo je sledeće:

– 2. ravnogorskom korpusu – koji je 2. maja zauzeo s. Vardu i produžio napad prema Mravinjcima,⁶³ u leđa naših snaga, ali je u toku noći 2/3. maja, zbog prodora 2. i 5. divizije prema komunikaciji Valjevo–Kosjerić, morao biti povučen sa linije s. Varda–s. Cebići i hitno upućen u Kosjerić gde je ujutru 3. maja sa jednom brigadom poseo zaprečni položaj na liniji s. Ražana–s. Seča Reka, delom snaga prevoj na ipl. Bukovima i sa Letećom brigadom i Stabnom četom korpusa položaje u rejonu s. Sevriljuga – i naređeno je da spreči pokušaj prodora naših snaga na prostor pl. Maljena, a sa Letećom brigadom i Stabnom četom da napadne 10. krajišku brigadu i zauzme greben Subjel (trig. 924)–Previja–Alababa;⁶⁴

Cerskom korpusu je naređeno da sa pl. Povlena energično napada naše snage s leđa;⁶⁵

– Zlatiborskom korpusu je upućeno naređenje da Zlatiborsku i Leteću brigadu rokira usiljenim maršem na desno krilo Valjevskog korpusa, gde će se staviti pod njegovu komandu, a Užičku brigadu, pošto uhvati vezu sa štabom korpusa, uputi u napad „bez gubljenja vremena”.⁶⁶

1. krajiška brigada je rano ujutru 4. maja krenula iz s. Drenovaca pravcem Slavice–s. Ridovi–zaselak Matići, tako da je oko 15 časova posela s. Makovište (zaseoci Ridovi, Delići, Crveni Breg, Matići). Njen 2. bataljon, maršujući prema zaseoku Matićima, sukobio se u rejonu k. 913 sa Užičkom brigadom Zlatiborskog četničkog korpusa i posle kraće borbe odbacio je preko rečice Pološnice ka s. Vardi. Nastavljajući gonjenje četnika, 2. bataljon je do 15 časova uspeo da zauzme s. Vardu i potisne Užičku

⁶² Depeša četničke komande Srbije, br. 648–650 od 5. V 1944, mikrofilm, Bileća, br. 26/176–177.

⁶³ Depeša Draže Mihailovića, br. 100 od 2. V 1944, Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, br. 20A/685.

Depeša četničkog poručnika Lazarevića, br. 605–607 od 3. V 1944, Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, br. 26/168 i 170.

⁶⁵ Depeša Draže Mihailovića, br. 96–98 i 101 od 3. V 1944, Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, br. 26A/685.

⁶⁶ Depeša Draže Mihailovića, br. 96–98 i 100 od 3. V 1944, Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, br. 26A/685.

četničku brigadu preko s. Jakalja u pravcu Jelove gore i Kostojevića. Tom prilikom je zarobljeno 6 a ranjeno 7 četnika.⁰⁷

Za to vreme, 10. krajiška brigada je vodila jake borbe sa snagama Požeškog, 2. ravnogorskog i Korpusa gorske garde, kao i sa slabijim nemačkim snagama, na prostoriji s. Skakavci—s. Tometino Polje, istočno od komunikacije Valjevo—Kosjerić. Bilo je vrlo mnogo neprijateljskih vojnika, a naročito četnika, i napadali su sa svih strana. Odolevajući vrlo jakim napadima nadmoćnijih neprijateljskih snaga, 10. krajiška je uspela da održi svoje prvobitne položaje. Neprijatelj je jedino zauzeo Subjel (trig. 924). koji je posle dužeg otpora napustio 3. bataljon 10. brigade.⁰⁸

Istovremeno je 3. bataljon 4. krajiške brigade, sa položaja Laz—Pobilice—Drenovački kik (trig. 946), sprečavao da se neprijateljske izviđačke partole i grupe probiju sa Bukova i iz rejona s. Ražane u pravcu Radanovaca. Ovaj bataljon su u 13 časova napale jake nemačke i četničke snage, ali je u borbi koja je trajala do pred mrak uspeo da održi svoje položaje, a neprijatelja odbaci ka Bukovima. Ostali bataljoni 4. krajiške upućivali su izviđačke patrole u pravcu s. Godljeva, s. Galovića i s. Dubnice radi osmatranja komunikacije Valjevo—Kosjerić i prihvata 10. krajiške brigade.⁰⁹

Pošto se 4. proleterska brigada izvukla iz doline rečice Zabove i pomerila prema komunikaciji Valjevo—s. Varda, posela je glavnim snagama položaj na liniji Ravna gora (k. 848)—Magleš planina, a delom snaga je iz rejona s. Taora zatvorila dolinu Zabove. U toku dana nemački vojnici, delovi belogardejskog Ruskog zaštitnog korpusa, nedićevci i četnici⁷⁰ izvršili su nekoliko napada iz rejona Leskovice i sa Kraljevog brda (trig. 903) u pravcu polo-

⁰⁷ Operacijski dnevnik 1. krajiške brigade; Izveštaj štaba 1. krajiške brigade od 4. V 1944, u 15 časova, Zbornik 1/7, str. 423; Depeša Zlatiborskog korpusa, br. 183, od 4. V 1944, mikrofilm, Bileća, br. 20/174.

⁰⁸ Operacijski dnevnik 10. krajiške brigade, (Arhiv VII).

⁰⁹ Dnevnik M. Morače; Operacijski dnevnik 5. divizije; Izveštaj 4. krajiške brigade od 4. V 1944, u 16,15 časova. Arhiv VII, k. 782, reg. br. 8/6,

⁷⁰ Napad je izvodila verovatno borbena grupa „Holman“ koja se prethodnog dana pomerila iz s. Varde u s. Leskovicu.

žaja 4. proleterske, da bi ovladali grebenom Magleš-planine i probili se prema Mravinjcima. Međutim, sve ove napade slomile su čvrstom odbranom jedinice 4. proleterske brigade.⁷¹

2. proleterska brigada krenula je nešto posle 5 časova, 4. maja, pravcem s. Mravinjci—s. Crveni Breg. Uz put je proterala slabije snage Srpskog dobrovoljačkog korpusa, a zatim je na prostoriji s. Koštica—s. Lazarevići razmestila bataljone, isturajući izviđačke organe i borbena osiguranja u pravcu pl. Povlen, Debelo brdo, Tisova glava i Kostojevići.⁷²

3. srpska je krenula istovremeno istim pravcem, kada i 2. proleterska brigada, i smestila se na prostoriju Crveni Breg—Cebići—Ploška, obezbeđujući se od Sokoline stene, Rogačice, Leštanskog i Kostojevića.⁷³

Istog dana štab Udarne grupe je uputio Vrhovnom štabu depešu i predložio da se dve srpske brigade (2. proleterska i 3. srpska) upute u Šumadiju, 4. proleterska na sektor Tare, a 5. divizija da mannevarski deluje u zapadnoj Srbiji. U depeši se dalje kaže:

„Razlozi: neprijatelj uspeva da našoj grupi nameće borbu. U skupnom pokretu slabo smo pokretljivi. Našim širenjem razvukli bismo neprijatelja, tukli bismo bolje nedičevce i četnike, jače bismo razvili propagandu, mobilizaciju, ob. službu.

Hitno nam odgovorite po ovome“.⁷⁴

Toga dana popodne nemački komandant Jugoistoka odlučio je da u toku 5. maja napadne 2. i 5. diviziju sa zapada, severa i istoka. Zbog toga je naredio:

— 4. puku Srpskog dobrovoljačkog korpusa: da iz rejona Debelog brda napada pravcem greben pl. Povlen—Bele vode—Mravinjci;

— grupi „Holman“ (sastava: 3. bataljon 4. puka „Brandenburg“ i 1. bataljon 1. puka Srpskog dobrovoljačkog korpusa, ojačani Valjevsfcim četničkim korpusom): da iz rejona Leskovice napada prema Maglešu i Mravinjcima;

⁷¹ Operacijski dnevnik 2. divizije.

⁷² Operacijski dnevnik 2. proleterske brigade.

⁷³ Operacijski dnevnik 2. divizije.

⁷⁴ Knjiga poslatih depeša štaba 5. divizije, Arhiv VII, k. 783, reg. br. 12/4.

– grupi „Vajel“, ojačanoj Crnogorskom četničkom brigadom: da 1. i 2. bataljon 4. puka „Brandenburg“ prebaci na liniju Lipa ravan–Gojčevica i sa nje izviđa u pravcu zapada, prema Mravinjcima i Radanovcima, a delom snaga da napadne 10. krajišku brigadu u s. Skakavcima;⁷⁵

– • bugarskoj 24. pešadijskoj diviziji, grupi „Tatalović“ i 12. oklopnoj četi: da i dalje obezbeđuju desnu obalu Drine od Bajine Bašte do Banje Koviljače, i komunikaciju Užice–Bajina Bašta.

Na mesto 696. motorizovanog bataljona poljske žandarmerije i četa 500. SS padobransko-lovačkog bataljona, komandant Jugoistoka je u svoju rezervu stavio nemački 297. izviđački bataljon, koji je u tu svrhu privukao iz Sandžaka u Požegu.⁷⁶

Četničko komandovanje je sa svoje strane, a po uputstvima nemačkog komandanta Jugoistoka, naredilo Čerskoru korpusu da produži napade iz rejona pl. Povlen prema Mravinjcima i Crvenom Bregu;⁷⁷ Valjevskom korpusu: da brani položaj na liniji Kraljevo brdo (trig. 903)

• –Lipa ravan i sadejstvuje u napadu nemačkih borbenih grupa „Holman“ i „Vajel“; Crnogorskoj brigadi: da zajedno sa nemačkim snagama brani prevoj Bukova i da izviđa u pravcu Mravinjaca i Radanovaca; četničke brigade, koje su toga dana ujutru stigle u s. Gornje Dobrinje i bile predviđene za rezervu, uputilo je: 2. brigadu

⁷⁵ Za izvršenje postavljenih zadataka, u grupu „Vajel“ je ušao i 696. motorizovani bataljon poljske žandarmerije, koji se do tada nalazio u rezervi komandanta Jugoistoka. Istovremeno su čete „A“ i „B“ 500. SS padobransko-lovačkog bataljona izašle iz njenog sastava, upućene u Kraljevo i stavljene na raspolaganje komandantu nemačke 2. armije radi učešća u vazдушnom desantu na Vrhovni štab u Drvaru.

⁷⁶ Telegram komandanta Jugoistoka nemačkom štabu za Vezu pri štabu 1. bugarskog okupacionog korpusa, od 4. V 1944, Arhiv VII, reg. br. B–23.

⁷⁷ U naredenju Draže Mihailovića Čerskom korpusu, pored ostalog stoji: „Neprijatelj, a to su ovi crveni (misli se na 2. i 5. diviziju – prim. P. V.) ne sme se pustiti na miru ni jednog minuta. Naređujem vam da ih gonite i napadate nemilosrdno pa makar kroz celu Srbiju ... Nešku (Neško Nedić objedinjavao rad Valjevskog, 2. ravnogorskog, Korpusa gorske garde i Crnogorske brigade – prim. P. V.) je hitno potrebna vaša snažna akcija u leđa crvenih“, (Depeša Draže Mihailovića, br. 39 od 4. V 1944, Arhiv VII, mikrofilm. Bileća, br. 20A/688.

na Ravnu goru, a 1. u s. Družetiće, sa zadatkom da 0. maja sadejstvuje 2. ravnogorskom korpusu u napadu na 10. krajišku brigadu u s. Skakavcima. Pored toga, ojačalo je korpus Gorske garde sa novih 580 četnika.⁷⁸

10. krajiška brigada je noću 4/5. maja krenula iz Skakavaca prema Radanovcima. Uz put je u s. Mionici iznenada napala i razbila jednu grupu četnika iz 2. ravnogorskog korpusa, a zatim između 23 i 24 časa, južno od s. Ražane, ne nailazeći na neprijateljske snage, prebacila se preko komunikacije Valjevo–Kosjerić i oko 15 časova razmestila na kraći odmor u Radanovcima. Poseđajući položaj na liniji Ilovača–Potez–zaselak Kuzmani i naslanjajući se na desno krilo 4. krajiške brigade, 10. brigada je radi sopstvenog obezbeđenja isturila jača borbena osiguranja i uputila izviđačke patrole prema Sečoj Reci, Kosjeriću i komunikaciji Valjevo–Kosjerić. Izvlačenjem 10. krajiške sa prostorije Skakavaca njene jedinice su izbegle dobro pripremljen napad delova nemačke borbene grupe „Vajel“, 2. ravnogorskog korpusa, korpusa Gorske garde i 1. i 2. dragačevske četničke brigade, koji je trebalo da počne 5. maja u 4 časa.⁷⁹

Iste noći delovi 4. proleterske brigade napali su snage nemačke borbene grupe „Holman“ i Valjevskog četničkog korpusa u s. Leskovici i na Kraljevu brdu. Borba je bila vrlo jaka, i naše snage nisu uspele da odbace neprijatelja sa njegovih položaja, koji su bili dobro utvrđeni po dubini i uporno branjeni. Posle tri pokušaja one su se povukle na polazni položaj. Tom prilikom neprijatelju su naneti osetni gubici. Prema oceni štaba 4. proleterske neprijatelj je imao oko 30 izbačenih iz stroja, dok je 4. brigada imala 3 poginula i 8 ranjenih.⁸⁰

U isto vreme slabiji delovi 2. proleterske brigade pokušali su da odbace nemačko-nedićevsko-četničke snage sa Debelog brda i Stubice. Međutim, kako su bili za-

⁷⁸ Depeša Draže Mihailovića, br. 104 od 4. V 1944, Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, br. 20A/687.

⁷⁹ Naređenje štaba 5. divizije od 5. V 1944, Zbornik 1/7, str. 424; Izveštaj 10. krajiške brigade od 5. V 1944, u 5,15 časova. Arhiv VII, k. 782, reg. br. 12/6; Operacijski dnevnik 5. divizije.

⁸⁰ Operacijski dnevnik 2. proleterske divizije; Naredba komandanta Valjevskog korpusa o pohvali štabnog voda Valjevske brigade, koji se naročito istakao u borbi na Kraljevom brdu, od 5. V 1944, Arhiv VII, S–V–br. 8749

moreni to su s napadom zakasnili, a u svanuće su primorani da se povuku na svoje polazne položaje Baden (k. 1259)–k. 110.⁸¹

U toku 5. maja, a u duhu naređenja generala Felbera od prethodnog dana, neprijatelj je izvršio više napada sa istoka, severa i zapada na položaje jedinica 2. i 5. divizije. Sa pravca pl. Bukova napadale su nemačka borbena grupa „Vajel“ i četnička Crnogorska brigada. Neprijatelj je uspeo da ovlada položajima 4. krajiške brigade na Drenovačkom kiku. Zbog toga se ona povukla na položaj s. Ostreš–k. 801–zaselak Kamenita Kosa–Borak, gde se naslonila na 2. bataljon 10. krajiške brigade.⁸²

Za to vreme kod jedinica 1. i 10. krajiške brigade nije bilo značajnijih promena. 1. krajiška je zadržala 1. bataljon u Ridovima, 2. u Vardi, 3. u Crvenom Bregu i 4. bataljon sa bolnicom u Delićima, dok je 10. brigada imala tri bataljona u Radanovcima, & jedan u Dretovini i Kuzminama.⁸³

Istog dana oko 10 časova jače nedićevsko-četničke snage, sa nešto Nemaca (ukupno oko 1.200 vojnika), krenule su iz rejona Pašine Ravni u tri kolone i napale položaje 2. proleterske brigade. Celog dana ise vodila ogorčena borba na liniji pl. Povlen–Baden–s. Lazarevići–k. 927. Neprijatelj je zauzeo samo manji deo položaja 2. brigade kod Lazarevića, gde se vodila borba za svaku kuću, ali je njegov dalji prodor ka Mravinjcima bio sprečen. Isto tako, dominirajući visovi na grebenu Povlena su ostali u posedu 2. proleterske brigade. Oko 20 časova 2. brigada je ojačana delovima 4. proleterske, pa je izvršila opšti protivnapad u kome su učestvovala dva bataljona 2. brigade i 2. bataljon 4. proleterske brigade. Protivnapad je potpuno uspeo i u njemu su Cerski četnički korpus i 4. puk Srpskog dobrovoljačkog korpusa odbačeni zapadno od komunikacije Valjevo–Rogačica, prema Jablaniku, a Zlatiborska, Leteća, 1. i 2. račanska

⁸¹ Operacijski dnevnik 2. proleterske brigade.

⁸² Izveštaj štaba 4. krajiške brigade od 5. V 1944, u 11,10 časova, Zbornik 1/7, str. 433.

⁸³ Izveštaj štaba 1. krajiške brigade od 5. V 1944. Arhiv VII, k. 782, reg. br. 9/6; Izveštaj štaba 10. krajiške brigade od 5. V 1944, Arhiv VII. k. 782, br. dok. 12/6.

brigada Zlatiborskog četničkog korpusa na liniji Jasikovac—Šarampovo.

U ovim borbama 2. proleterska brigada je ubila 14, ranila oko 25 i zarobila jednog neprijateljskog vojnika, dok je sama imala 2 poginula i 4 ranjena. Između ostalog, 2. brigada je zaplenila jednu radio-stanicu.⁸⁴

Nemačka borbena grupa „Holman“ i Valjevski četnički korpus, sa pristiglim ojačanjima iz Valjeva, izvršili su napad i protiv jedinica 4. proleterske brigade, s namerom da zauzmu greben Magleša, ali su posle oštih borbi odbijeni uz gubitke od 18. poginulih i ranjenih. 4. proleterska je imala 8 ranjenih boraca, od kojih 4 teže.⁸⁵

Da bi ostvario svoju ideju o upućivanju 2. proleterske i 3. srpske brigade u Šumadiju, štab Udarne grupe je istog dana u 14 časova naredio 2. diviziji da sa 4. proleterskom brigadom brani liniju Magleš—Povlen, a 2. i 3. brigadu da pomeri u rejon Makovišta i ka Radanovcima, da bi u toku noći, 5/6. maja, mogle da se prebace preko komunikacije Valjevo—Kosjerić prema Maljenu.⁸⁶ U isto vreme brigadama 5. divizije je naredio:

- 1. krajiškoj — da izvrši pokret pravcem s. Godečevo—zaselak Košići—Tisova glava, očisti od neprijateljskih snaga prostoriju s. Prokići—s. Ružići i da ih odbaci u pravcu Pecke;
- 4. krajiškoj — da se pomeri iz rejona Radanovaca na prostoriju s. Varda—s. Jakalj;
- 10. krajiškoj — da se povuče iz Radanovaca i pomeri na prostoriju Crveni Breg—Košići—Sokolina stena (k. 959).⁸⁷

Predveče 5. maja u štab Udarne grupe je došao načelnik štaba 2. proleterske divizije i izneo, u ime svog štaba, ozbiljne primedbe na ideju o upućivanju 2. i 3. brigade u Šumadiju. On je upozorio da se ove dve brigade, zbog malobrojnog stanja, zamora, nedovoljne snabdevenosti municijom itd. ne bi mogle duže zadržati u Šumadiji zbog čega se štab 2. divizije nije slagao da se ta

⁸⁴ Operacijski dnevnik 2. proleterske brigade.

⁸⁵ Operacijski dnevnik 2. divizije.

⁸⁶ Naređenje štaba 5. divizije od 5. V 1944, u 14 časova, Zbornik 1/7, str. 424.

⁸⁷ Isto

ideja prihvati, bar u to vreme i pod tako nepovoljnim uslovima. Sa ovim primedbama složili su se članovi Glavnog štaba NOV i PO za Srbiju, a zatim i štab Udarne grupe.⁸⁸ Tako se odustalo da se 2. i 3. brigada upute u Sumadiju.

Povlačenje na pl. Taru

(6. i 7. maj)

Opšte stanje u jedinicama 2. i 5. divizije bilo je prilično teško. Neprijatelj je pojačavao svoje snage i postajao sve aktivniji. Napadao je i izviđao i sa zemlje i iz vazduha. Borci i starešine 2. i 5. divizije, zbog svakodnevnih pokreta, borbi, nespavanja i neredovne i slabe ishrane bili su premoreni i iscrpeni. Osećala se velika nestašica u municiji i eksplozivu. Obe divizije skoro nisu ni imale teškog naoružanja. Bolnice su se stalno punile novim teškim ranjenicima i otežavale pokret i manevar jedinica. Pošto je neprijatelj u to vreme vršio snažnu ofanzivu u istočnoj Bosni, to nije bilo nikakvog izgleda da se 16. i 17. divizija NOV prebace preko Drine u Srbiju.⁸⁹

^m Dnevnik M. Morače.

^{fi}(Štab 3. korpusa je 5. maja ponovo primio naređenje od Vrhovnog štaba da dve divizije najhitnije uputi u Srbiju. Zapovestu štaba 3. korpusa opet su određene 16. i 17. divizija. Marš 16. divizije iz rejona Kladnja ka odseku prelaza Drine (Bajina Bašta — s. Fakovići) otpočeo je 6. maja. Sutradan se 16. divizija sukobila sa jakim snagama nemačke 13. SS divizije kod s. Milica. Istovremeno ugrožena od delova nemačke 7. SS divizije sa pravca Vlasenice, ona se povukla ka Kladnju. 17. divizija bila je u pokretu ka Varešu, kad je 6. maja uveče primila zapovest za prelaz u Srbiju. Smesta je obustavljen marš i sa prostorije južno od Olova uputila se ka s. Zepi radi forsiranja Drine na odseku s: Stari Brod—Slap. Pošto je drum Sokolac—Han Pijesak prešla 9. maja, razmestila se u selima istočno od ovoga drumu, gde je već 10. maja bila napadnuta od jakih snaga nemačke 7. SS divizije, ustaša i četnika, tako da je bila sprečena da produži marš ka Drini. Samo je njena 15. majevička brigada uspeła da stigne u s. Zepu. Zbog ovih neprijateljskih napada, i žestokog bombardovanja i mitraljiranja iz vazduha čitave njene prostorije, moralo se odustati od prelaza u Srbiju, tim pre što divizija svojim oskudnim sredstvima ne bi mogla preći Drinu u toku jedne noći. Tako je propao i drugi pokušaj prelaza 16. i 17. divizije u Srbiju, („Oslobodilački rat naroda Jugoslavije“, knj. 2, str. 203—204. Vojnoistorijski institut JNA, Beograd, 1958).

Ovakva situacija i činjenica da se ove dve divizije nisu mogle dalje održati na prostoru pl. Povlen—s. Varda prinudile su štab Udarne grupe da privremeno odustane od nameravanog upućivanja 2. proleterske i 3. srpske brigade u Šumadiju. Zbog toga je uveče 5. maja štab Udarne grupe odlučio da obe divizije odmah krenu ka jugu, na prostoriju s. Varda—pl. Jelova gora, a zatim da 5. krajiška divizija pređe na prostoriju severno od Požege i da se kasnije orijentiše prema situaciji, dok je 2. proleterska divizija trebalo da se prebaci na prostoriju s. Ponikve—pl. Tara. Ukoliko bi to situacija zahtevala, 2. divizija se mogla prebaciti i na pl. Zlatibor.⁹⁰

U duhu ove odluke, štab 2. divizije je u 22,30 časova izdao naređenje svojim jedinicama da se izvuku iz frontalnih borbi koje im je nametnuo neprijatelj i pomere prema pl. Jelovoj gori. 4. proleterskoj brigadi je naređeno da napusti položaj na Magleš planini i prebaci se na prostoriju s. Gladovići—s. Selište—s. Varda; 2. proleterskoj da se povuče sa grebena Povlena i razmesti na prostoriji s. Matići—s. Sepci; 3. srpskoj da se i dalje zadrži u rejonu s. Cebića, zatvarajući pravac prema Povlenu i Valjevu, s tim, ukoliko bi neprijatelj u toku 6. maja izvršio snažniji pritisak od Povlena i komunikacijom Valjevo—s. Varda, da ne prihvati jaču borbu, već da se povuče prema 2. proleterskoj brigadi. Sve jedinice trebalo je da pristupe izvršenju naređenja u toku noći 5/6. maja.⁹¹

Verovatno je i štab 5. divizije izdao naređenje za pokret svojih brigada, ali ono nije pronađeno.

Dok su se naše jedinice odvajale od neprijatelja da bi se pomerile na nove prostorije, neprijateljsko komandovanje je planiralo opšti napad na Udarnu grupu. Zbog toga je komandant Jugoistoka naredio:

- i borbenoj grupi „Vajel” — da izvrši napad osnovnim pravcem Drenovački kik—Radanovci—Crveni Breg;
- borbenoj grupi „Holman” — da zauzme greben Magleš planine, a zatim produži napad preko Mravinjaca u pravcu Crvenog Brega;

⁹⁰ Dnevnik M. Morače.

⁹¹ Naređenje štaba 2. divizije, O. br. 663 od 5. V 1944, u 22,30 časova, Zbornik 1/7, str. 429.

– grupi „Tatalović“ – da ovlada grebenom Povlena i produži napad pravcem Bele vode–Mravinjci; ¹

– bugarskoj 24. pešadijskoj diviziji – da posedne pregradni položaj na liniji Kosjerić–Seča Reka–Kostojevići;

– u rezervu je odredio 2. bataljon 1. puka Srpskog dobrovoljačkog korpusa, 2. četi nemačkog 12. oklopnog bataljona i 297. izviđački bataljon, s tim što je 2. bataljon 1. puka Srpskog dobrovoljačkog korpusa trebalo da izvrši napad iz s. Leštanskog prema liniji s. Varda–Veliko brdo (k. 922).»-¹

Istovremeno je i četnicima naređeno da koncentrično nastupaju prema Vardi sa kružne linije: Kraljevo brdo–Lipa ravan (Valjevski korpus)–Drenovački kik (Crnogorska brigada)–s. Drenovci–Kosjerić (Korpus gorske garde i 2. ravnogorski korpus) Jelova gora–s. Kostojevići–Jasenovac–Prosjek (Zlatiborski korpus)–Tisova glava–Debelo brdo–Štubica (Cerski korpus). Rudničkog korpusu je naređeno da odmah krene iz rejona s. Ivanovaca, kod Arandjelovca, za s. Planinicu (na pl. Maljenu), gde je trebalo da dobije naređenje za dalji rad.⁹³

Noću 5/6. maja počeli su pokreti jedinica Udarne grupe prema jugu. 1. krajiška je krenula iz rejona s. Makovišta pravcem Varda–Katići–Šuplja lipa (k. 884)–Konder–Rasadnik. Po izbijanju na južne padine Jelove gore, ona je 6. maja oko 6,30 časova posela položaj na polukružnoj liniji Okolišta (k. 913)–k. 945–Đakov kamen (trig. 1003)–s. Rasadnik (k. 961)–s. Jovančičevići –k. 908, isturivši Izviđačke patrole i borbena osiguranja u pravcu Užica i prema prevoju Kadinjača;⁹⁴ 10. krajiška pravcem Radanovci–Crveni Breg–Varda–Katići–Glog (k. 869) i 6. maja pre podne razmestila se na zapadnim padinama Jelove gore, s tim što je posela položaj frontom ka zapadu, na liniji Markovica–Šuplja lipa (k. 884)–Veliki presedo (trig 971)–Konder i isturila jače izviđačko-obaveštajne patrole i borbena osiguranja u pravcu

¹»a Telegram vojnog komandanta Jugoistoka, od 5. V 1944, Arhiv VII, reg. br. B–24.

⁹³ Naređenje Rudničkog korpusa, od 4. V 1944, Arhiv VII, S–V–br. 10927.

⁹⁴ Operacijski dnevnik 1. krajiške brigade.

sela Draksina, Duba i Zaglavka;⁹³ 4. krajiška istim pravcem kao i 10. krajiška, tako da je 6. maja pre podne posela položaj na severnim padinama Jelove gore, frontom prema s. Sečoj Reci, na liniji Glog (k. 869)—s. Tupajići—Mandin grob (k. 851)—s. Jankovići.⁹⁴

Šestog maja je bio lep i sunčan dan, što je iskoristila neprijateljska avijacija za izviđanje i bombardovanje naših položaja. Oko 7,30 časova jedno bugarsko izviđačko odeljenje, jačine oko 50 fašističkih vojnika, izvršilo je napad na položaj Đakov kamen (trig. 1003), gde je držao zasedu 2. bataljon 1. krajiške brigade. Međutim, u kratkoj borbi odeljenje je bilo razbijeno. Prema podacima iz naših dokumenata, izbačeno je iz stroja oko 10. neprijateljskih vojnika, dok je 5. zarobljeno. Između ostalog, zaplenjeno je nekoliko pušaka, jedan puškomitraljez, oko 5.000 metaka, nešto čebadi i šatorskih krila. Na strani 2. bataljona dva su borca ranjena, a jedan je poginuo.⁹⁵

Oko 12 časova jače isnage neprijatelja ponovo su krenule prema položajima 1. krajiške brigade. U isto vreme jedan bataljon bugarske 24. pešadijske divizije, koji je nastupao sa jugoistoka iz rejona Dubokog preko Mijatovića prema Jelovoj gori, napao je jedinice 1. brigade kod Rasadnika i Đakovog kamena. Nešto kasnije, oko 13 časova, krenule su u napad i snage bugarske 24. divizije iz pravca jugozapada sa prevoja Kadinjača i preko linije Lanista (k. 870)—s. Čamići izvršile napad na položaj k. 945—Đakov kamen. 1, 2. i 3. bataljon 1. krajiške brigade, posle oštre borbe na položaju Okolišta —Đakov kamen—Jovančičevići, Ikoja je trajala do 16 časova, slomile su neprijateljski napad. U tim borbama naročito se istakla 1. četa 3. bataljona, koja se od Jovančičevića probila prema k. 915 i tako zabacila neprijatelju za leđa, čime je stvorila zabunu u redovima neprijateljskih vojnika, što je veoma povoljno uticalo na ishoo čitave borbe. U međuvremenu, oko 15 časova šest nemačkih aviona podržalo je napad bugarskih fašističkih jedinica. A oko 16 časova ponovo su napali položaje jedinica 1. krajiške brigade, ali su od toga bugarski vojnici imali više štefe nego koristi. Naime, nastojeći da pruž»

⁹³ Operacijski dnevnik 10. krajiške brigade.

⁹⁶ Operacijski dnevnik 5. krajiške brigade.

^{96a} Operacijski dnevnik 1. krajiške brigade.

što veću pomoć bugarskoj pešadiji, nemački avioni su zbog slabe službe obaveštavanja i veze veći broj bombi bacili na bugarske jedinice, što su naši borci iskoristili i u momentu pometnje kod Bugara izvršili snažan protivnapad, odbivši neprijatelja prema Kadinjači, Užicu i s. Dubokom.

Ceni se da je u borbama na položaju Okolišta—Jovančičevići izbačeno iz stroja oko 50 bugarskih vojnika, dok je zaplenjeno oko 10.000 metaka, 28 mina za minobacač, nekoliko pušaka i nešto ostale opreme. 1. krajiška brigada je imala srazmerno vrlo male gubitke: poginuo je jedan, a ranjena su dva borca.⁹⁷ Za vreme bombardovanja poginuo je na Jelovoj gori narodni heroj Sveta Popović-Milić, član Glavnog štaba NOV i PO za Srbiju.

Dok su jedinice 1. krajiške brigade vodile borbu na južnim padinama Jelove gore, 10. krajiška brigada se zadržala na svojim položajima ne došavši u sukob sa neprijateljskim snagama, a 4. krajiška brigada na položajima prema s. Seča Reka, gde se prepucavala sa slabijim četničkim grupama.

Za to vreme jedinice 2. proleterske divizije vodile su vrlo teške borbe protiv udruženih nemačko-nedićevsko-četničkih snaga koje su 6. maja rano ujutru napale iz više pravaca, kolonu 2. divizije koja je maršovala komunikacijom Mravinjci—Varda—Konder.

4. proleterska brigada je u toku noći 5/6. maja napustila položaje na Magleš planini i krenula preko Mravinjaca i Crvenog Brega do Cebića, odakle je 6. maja u 6,30 časova odmah produžila za Vardu. Za kolonom 4. proleterske marševala je 3. srpska brigada, da bi se prebacila u s. Jelovik. Na deonici komunikacije od s. Cebića do s. Kondera neprijatelj je pokušao da preseče put glavnini 2. divizije i tako je odvoji od 5. divizije, koja je već izbila na Jelovu goru. U tom cilju je četnički 2. ravnogorski korpus, u 4 časa krenuo u napad pravcem Seča Reka—s. Ruda Bukva—Varda, dve račanske brigade Zlatiborskog korpusa, oko 10 časova, pravcem Jasenovac (trig. 1045)—s. Godečevo—Varda, Zlatiborska brigada pravcem Jakalj—Jelovik i Užička brigada prav-

⁹⁷ Dnevnik M. Morače; Operacijski dnevnik 1. krajiške brigade.

cem Glog–Varđa.⁹⁸ Borbe su vođene ceo dan, a najžešće u rejonu s. Varde, u koju su oko 16 časova prodrle račanske četničke brigade i jedna brigada Oplenačkog četničkog korpusa Gorske garde, koja je nastupala preko Makovišta prema Vardi. Tom prilikom neprijatelj je odsekao kolonu 4. proleterske od kolone 3. srpske brigade. Međutim, brzom intervencijom jedinica obe brigade, neprijatelj je izbačen iz s. Varde, i uspostavljena je veza među brigadama, posle čega su pod borbom nastavile marš prema s. Jeloviku.⁹⁹

Za to vreme 2. proleterska brigada je bila u zaštitnici 2. divizije. Ona je u svanuće 6. maja krenula sa prostorije s. Lazarevići–s. Košići, preko Pustog polja i Zdralovaca (k. 1089), da se prebaci na prostoriju s. Cebići–Gredina–Crveni Breg i sa nje štiti izvlačenje ostalih jedinica 2. divizije prema s. Vardi. Oko 9 časova izbila je na ovu prostoriju, gde je odmah bila napadnuta: sa pravca pl. Povlen od jedinica Cerskog četničkog korpusa i delova 4. puka Srpskog dobrovoljačkog korpusa iz borbene grupe „Tatalović“, sa pravca Magleš planina–s. Mravinjci, od nemačke borbene grupe „Holman“ i Valjevskog četničkog korpusa, sa pravca Drenovački kik–Taorska stena od jedinica nemačke borbene grupe „Vajel“ i četničke Crnogorske brigade i sa pravca s. Paramun–Osijan (k. 841)–Gredina od jedinica Oplenačkog četničkog korpusa Gorske garde. Pod pritiskom znatno nadmoćnijeg neprijatelja 2. proleterska brigada se povukla na liniju Gredina–Lisina, gde je obrazovala zastor prema severu. Tu je oko 10 časova dobila naređenje od štaba 2. divizije da po svaku cenu održi svoje položaje do 13 časova, a tada da počne izvlačenje u pravcu s. Varđa–Jelova gora. Ulažući krajnje napore, jedinice 2. brigade

⁹⁸ Izvod iz operacijskog dnevnika Zlatiborskog četničkog korpusa; Izveštaj grupe račanskih brigada, br. 125 od 6. V 1944, u 23,15 časova. Arhiv VII, S–V–br. 1972.

⁹⁹ Operacijski dnevnik 2. divizije; Operacijski dnevnik Prateće čete 4. proleterske brigade; Izvod iz operacijskog dnevnika četničkog Zlatiborskog korpusa; Depeša 2. ravnogorskog korpusa, br. 613 i 614, od 6. V 1944, Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, br. 26/178; Depeša Zlatiborskog korpusa, br. 185 od 6. V 1944, Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, br. 26/184. U ovim borbama samo Zlatiborski četnički korpus je imao jednog poginulog, pet ranjenih i četiri nestala. (Izvod iz operacijskog dnevnika Zlatiborskog korpusa).

su uspele da održe svoje položaje do određenog vremena i tako spreče prodor neprijatelja u s. Vardu i njegovo spajanje sa onim snagama Zlatiborskog i Oplenačkog korpusa koje su privremeno uspele da se probiju u s. Vardu. Oko 13 časova počelo je organizovano izvlačenje 2. proleterske brigade prema Vardi, gde je prihvaćena od ostalih jedinica 2. divizije, a zatim prema s. Jeloviku.¹⁰⁰

U ovim borbama 2. proleterska divizija je imala 8 mrtvih i 5 ranjenih boraca.¹⁰¹

Tako su se obe divizije udarne grupe prikupile na prostoru Jelove gore, spremne da nastave pokrete kako bi sprovele u život odluku štaba grupe od 5. maja. Međutim, pre nego što su 2. i 5. divizija krenule u suprotnim pravcima s namerom da razvuku neprijateljske snage, u štab grupe je dovedeno pet bugarskih vojnika koje su na Đakovom kamenu zarobile jedinice 1. krajiške brigade. Oni su na saslušanju izjavili da je ceo njihov puk iz regiona Ivanjice prebačen u s. Duboko i s. Karan (na pravac planiranog prodora 5. divizije), radi učešća u borbama protiv 2. i 5. divizije.¹⁰² Kada su saznali za ovo u štabu grupe se razvila diskusija oko toga da li je u ovom trenutku celishodno razdvajati divizije. Mišljenja su bila podeljena. Konačno se odustalo od upućivanja 5. divizije na prostoriju severno od Požege. Napušten je plan o razdvajanju 2. i 5. divizije i ponovo se vratilo na prikupljanje svih snaga udarne grupe na uskom prostoru. Usvojeno je mišljenje da 2. i 5. divizija zajednički nastave pokret ka pl. Tari.¹⁰³ Radi toga je jedinicama naređeno da u toku

¹⁰⁰ Operacijski dnevnik 2. proleterske brigade; Depeša Vavleškog četničkog korpusa, br. 48, 100 i 101 od 6. V 1944, Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, br. 26/180; Depeša Draže Mihailovića, br. 118 i 119 od 6. V 1944, Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, br. 20A/690.

¹⁰¹ Operacijski dnevnik 2. divizije.

¹⁰² Prema jednoj depeši Neška Nedića koji je rukovodio ovim četničkim jedinicama na ovom prostoru, bugarska 24. pešadijska divizija je toga dana posela položaj na liniji Kosjerić—s. Seča Reka—s. Kostojevići, sa zadatkom da spreči povlačenje naših snaga ka jugu (Depeša br. 98 od 6. V 1944, Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, br. 26/180).

¹⁰³ O tome M. Morača u svom dnevniku piše:

„U pogledu daljeg našeg pokreta ja sam iznio plan da 5. divizija krene sjeverno od Užica, da pređe komunikaciju Užice—Požege pored samog Užica i da izbije na prostoriju selo Zbojštica

noći 6/7. maja pređu komunikaciju Užice—Bajina Bašta. Da bi se neprijatelj 'bar donekle doveo u zabludu o pravcu pokreta naših jedinica, a njegove snage što više razvukle, naređeno je 1. krajiškoj brigadi da kao posebna manevarska grupa izvrši marš neposredno pored Užica, pravcem pl. Jelova gora—s. Mijatovići—s. Tulekovac—s. Vrela—železnička stanica Stapari, gde da pređe drum i železničku prugu Užice—Višegrad, a zatim produži preko s. Tripkove i razmesti se u s. Šljivovici (oko 8 km severozapadno od Čajetine), isturajući jače izviđačke patrole i borbena osiguranja u pravcu Užica, s. Mačkata i Čajetine. Kako je neprijatelj poseo jačim snagama prevoj Kadinjaču, ostale brigade 2. i 5. divizije, kao glavna kolona, dobile su zadatak da obiđu Kadinjaču i maršuju u jednoj koloni osnovnim pravcem s. Konder—s. Zaglavak—Ponikve.¹⁰⁴

Sa situacijom kod Udarne grupe odmah je upoznat Vrhovni štab radiogramom u kome se kaže:

„Nećemo moći da krećemo po nekom određenom planu. Neprijatelj odmah reagira gde se god pojavimo. Takođe moramo razdvojiti divizije za manevar na širem prostoru. Tako ćemo razdvojiti neprijateljske snage.“¹⁰⁵

Na ovo je Vrhovni štab, istog dana, odgovorio:

„Potpuno se slažemo sa vašim predlogom za dekoncentraciju i rasporedom. Izvršite to ranije. Naše jedinice u Bosni će se koncentrisati za zajedničke operacije. Taru održati kao mostobran.“¹⁰⁶

—selo Drežnik. Naglasio sam da ćemo tako razvući neprijateljske snage i time olakšati pokret i prebacivanje preko komunikacija zapadno od Užica 2. proleterskoj diviziji, koja je imala više teških ranjenika, nego što ih je bilo u 5. diviziji. Drug Ilija i ostali drugovi bili su, pak, za to da obje divizije zajedno pođu na Taru, a odatle da se prebace na Zlatibor. — Ovo je svakako slabije rješenje, jer nagomilavamo naše snage na uskom prostoru, na kome imamo za leđima Drinu.

Da bi bar donekle razvukli pažnju neprijatelja, odlučili smo da se 1. krajiška brigada, kao zasebna kolona, prebaci pravcem Jeftovići—Štitari—Stapari—Šljivovica", (M. Morače: „Ratni dnevnik", str. 233).

¹⁰⁴ Dnevnik M. Morače; Operacijski dnevnik 5. divizije.

¹⁰⁵ Knjiga depeša 5. divizije, Arhiv VII, k. 783, dok. br. 12/4.

¹⁰⁶ Isto

U toku noći 6/7. maja sve jedinice 2. i 5. divizije maršovale su prema komunikaciji Užice – Bajina Bašta. Glavna kolona (2. proleterska, 3. srpska, 4. proleterska, 4. krajiška i 10. krajiška brigada), krenula je pravcem s. Konder – Oštra stena (k. 780) – s. Zaglavak – Građevinar – Kičer (k. 689) – zaselak Panići (k. 762) – Ponikve, tako da je pred svanuće 7. maja prešla komunikaciju istočno od škole i crkve u s. Zaglavku. Kako je neprijatelj pravovremeno po grupnom sistemu (u vidu manjih otpornih tačaka) poseo komunikaciju od s. Duba do Kadinjače i kako su drumom stalno patrolirali nemački tenkovi, to je prelaz preko komunikacije izvršen pod borbom. Jedan bataljon 4. krajiške brigade koji se nalazio u prethodnici čitave kolone razbio je na utvrđenom vrhu Građevinara (južno od škole u s. Zaglavku) bugarsku posadu jačine oko 20 vojnika, posle čega se cela kolona, neposredno ispod tog mesta, počela prebacivati preko drumu. U zoru 7. maja sa pravca Užica stigla je u blizini mesta prelaza grupa nemačkih vojnika sa jednim tenkom, ali su u borbi prsa u prsa odbačeni prema Kadinjači. U isto vreme, južno od zaseoka Blagojevića delovi 4. proleterske brigade odbili su pokušaj nemačkih snaga da sa pravca s. Dub – s. Zaglavak ometu prelazak komunikacije, posle čega je čitava glavna kolona 2. i 5. divizije mogla da nastavi pokret prema Ponikvama.¹⁰⁷ Oko 6 časova neprijatelj je sa Kadinjače uputio jače nemačko^bugarsko-četničke snage u pravcu Ponikava, koje su bez otpora naših snaga izbile na k. 978 (oko 2 km od Kadinjače) i tako direktno ugrozile levi bok glavne kolone, koja se baš tada kretala kosom k. 762 – Podgorje – Bulja (k. 964). Zbog toga je 2. proleterska brigada orijentisana na pravac Podgorje – k. 978, sa zadatkom da odbaci neprijatelja prema Kadinjači. Ubrzo posle toga 2. brigada je u kraćoj borbi, u energičnom naletu, zauzela k. 978 i obrazovala siguran zastor prema neprijateljskim snagama na Kadinjači.¹⁰⁸

Kada su sve naše jedinice prešle komunikaciju, i pošto je čelo glavne kolone izbilo na Ponikve, naređeno je 4. krajiškoj brigadi da organizuje zastor prema komuni-

¹⁰⁷ Dnevnik M. Morače.
¹⁰⁸ Operacijski dnevnik 2. proleterske brigade.

kaciji Užice—Višegrad, na liniji zaselak Kostići—zaselak Klajići, i da, isturanjem dela snaga severoistočno od željezničke stanice Bioska u rejon zaseoka Jankovića i na Građinu (k. 792), zatvori ovu komunikaciju i zaštiti levi bok glavne kolone. Istovremeno je, a radi obezbeđenja od s. Kremne, upućena 10. krajiška brigada na položaj s. Pšanik—Kadina glava (k. 1013). 2. proleterska brigada je zadržana u prostoru Ponikava da osigurava pravac prema Kadinjači, s. Zaglavku, s. Dubu i s. Solotuši, dok su 3. srpska i 4. proleterska brigada upućene u južni deo s. Solotuše na prostoriju zaselak Lipe—zaselak Kulina—s. Jasikovice da obezbeđuju pravce od Bajine Bašte i pl. Tare.¹⁰⁹

I 7. maja vreme je bilo lepo i sunčano. Neprijateljska avijacija je i dalje izviđala, ali nije bombardovala naše kolone na maršu, iako su se zbog nepokrivenosti terena mogle dobro osmotriti. Međutim, na zemlji je neprijatelj preduzeo napade iz više pravaca u nameri da razbije snage Udarne grupe i spreči njihov dalji pokret prema pl. Tari. Ipak, sva njegova nastojanja nisu dala rezultate. Zasede 4. krajiške brigade, koje su bile postavljene na komunikaciji Užice—Višegrad, kod zaseoka Jankovića i na Građini, rano ujutru su napale jednu slabiju nemačku motorizovanu kolonu 4. puka „Brandenburg“, koja je bila upućena iz Užica, da se preko s. Bioske probije prema s. Kremi. U početku borbe hitlerovci su odbačeni ka s. Staparima (zaselak Tupaje), gde su prihvaćeni od drugih nemačkih snaga koje su stigle od Užica (jedna motorizovana kolona od oko 100 vozila iz 696. motorizovanog bataljona poljske žandarmerije). Pošto se sredio, neprijatelj je oko 10 časova, uz podršku tenkova i artiljerije, ponovo napao položaje jedinica 4. krajiške brigade. U oštroj borbi on je oko 11 časova probio položaje 4. brigade i oslobodio prolaz komunikacijom za s. Biosku. Delovi 4. krajiške brigade su se ispred nadmoćnijeg neprijatelja povukli prema s. Pšaniku. I one snage 4. krajiške koje su se nalazile na položaju kod zaseoka Klajića i Kostića povukle su se ka s. Pšaniku, gde su ih prihvatile jedinice 10. krajiške brigade.¹¹⁰

in Dnevnik M. Morače; Operacijski dnevnik 5. divizije.

¹¹⁰ Operacijski dnevnik 5. divizije; Dnevnik M. Morače.

U međuvremenu 10. krajiška je sa položaja Metaljka (k. 981)–Kadina glava (k. 1013) osujetila nameru prijatelja da od s. Kremne, preko Metaljke (k. 981) i Golupca (k. 1113) ugrozi levi bok glavne kolone i spreči izvlačenje 2. i 5. divizije na Kaluđerske Bare i u rejon Dobrog polja. Na ovom pravcu brigada je celog dana odbijala napade bugarsko-nemačkih snaga. Najjači i poslednji napad neprijatelj je preduzeo oko 18 časova, ali je i on bio odbijen snažnim otporom 10. krajiške i delova 4. krajiške brigade.¹¹¹

I jedinice 2. proleTERSke divizije, a naročito 2. proleTERSke brigade, nastojeći da održe svoje položaje i osiguraju izvlačenje prema pl. Tari od dejstva neprijateljskih snaga sa komunikacije Užice–Bajina Bašta vodile su teške borbe. Za jedinicama 2. proleTERSke brigade, koja je obrazovala zaštitnicu glavne kolone Udarne grupe, neprijatelj je nastupao sa druma Užice–Bajina Bašta, od Kadinjače i sa druma Užice–Višegrad. Vodeći dobro organizovanu zadržavajuću odbranu i pružajući otpor glavni nemačkog 4. puka „Brandenburg“ i 500. SS padobransko-lovačkog bataljona koji je dovučen iz Kraljeva i ponovo uveden u borbu, kao i Zlatiborskoj i Račanskoj brigadi četničkog Zlatiborskog korpusa i delovima bugarske 24. pešadijske divizije,¹¹² na uzastopnim linijama kod Ponikava, na Lepoj glavi, Pepeljevačkim stenama (k. 922 i k. 937), Jarčevom brdu (trig. 980), Golom brdu (k. 952) i kod Zaborja, 2. proleTERSka brigada je uspela, do uveče 7. maja, da zadrži neprijatelja, a zatim da se odvoji od njega i uputi u rejon s. Jasikovice. Ove napade neprijateljske pešadije uspešno je podržavala artiljerija s vatre-nih položaja na Kadinjači i kod s. Piliće, iz rejona zaseoka Nikolića, tukući vatrom rejon Ponikava i južnih zaseoka s. Solotuše.¹¹³

Za to vreme 3. srpska brigada, koja se po izvršenom maršu razmestila na prostoriji s. Pšanik–Štriževica–k. 615–zaselak Lipa–zaselak Kulina, zatvarala je pravac s. Dub–s. Kremna, a 4. proleTERSka, iz s. Solotuše sa pro-

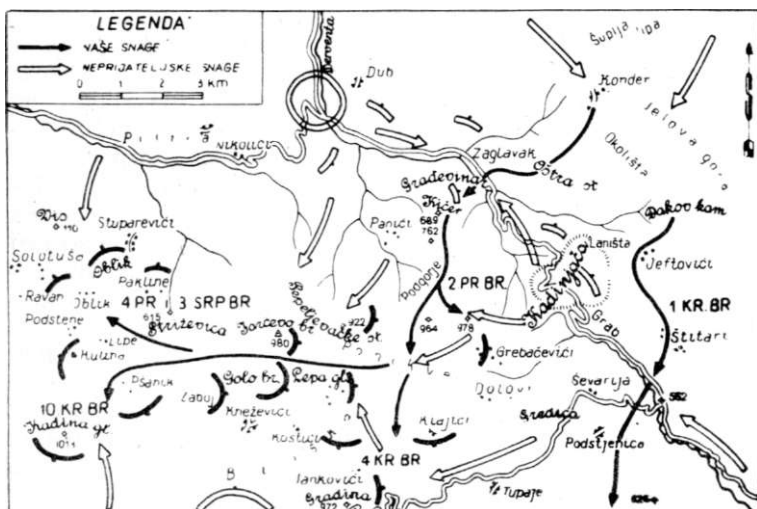
¹¹¹ Isto

¹¹² Depeša Zlatiborskog korpusa, br. 186 od 8. V 1944, Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, br. 26/181.

¹¹³ Operacijski dnevnik 2. proleTERSke divizije; Operacijski dnevnik 2. proleTERSke brigade.

storije zaselak Stuparevići—Vis (k. 710)—zaselak Gaj—zaselak Vrba—zaselak Ravan—zaselak Oblik, zatvarala je pravac Bajina Bašta—s. Solutuša—s. Bioska. Jedan bataljon 4. proleterske bio je upućen na prostor Kaluđerskih Bara da obezbedi pravac Bajina Bašta—s. Kremna.¹¹⁴ Oko 17 časova ona je preko Kaluđerskih Bara krenula za Dobro polje.¹¹⁵

1. krajiška brigada, koja je obrazovala zasebnu marševsku kolonu, nije izvršila marš po predviđenoj marš-ruti, već se kretala nešto bliže prevoju Kadinjače, i to pravcem Đakov kamen—s. Jevtovići—s. Stitari—s. Sevarija—s. Podstjenica—s. Stapari—k. 556—s. Cvetići—za-

Prelazak preko drumu Užice—Bajina Bašta

selak Vermazovići—s. Šljivovica. Ona je pod zaštitom jačih osiguranja, postavljenih na raskrsnici kod k. 562, Grabu i Gredici, neometana od neprijatelja, još u toku noći 6/7. maja prešla drum Užice—Bajina Bašta i Užice

¹¹⁴ Naređenje štaba 2. divizije op, br. 64 od 6. V 1944, Zbornik 1/7, str. 434.

¹¹⁵ Operacijski dnevnik Prateće čete 4. proleterske brigade, Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, lokalni muzeji, br. 5/1—135.

– Višegrad u rejonu s. Sevarija, a železničku prugu Užice – Višegrad zapadno od Gradine (k. 666), tako da je 7. maja oko 7,30 časova izbila u rejon s. Šljivovice i s. Branježaca, nedošavši u dodir sa neprijateljskim snagama. Po završenom maršu štab brigade je rasporedio 1. bataljon u zaselak Podgoricu, 2. u zaselak Sainovinu, 3. u zaselak Pavloviće i 4. bataljon sa bolnicom u zaselak Rosulje. Sa ove prostorije 1. krajiška je isturila jača borbena osiguranja i uputila izviđačko-obaveštajne patrole prema s. Kačeru, Čajetini, s. Palisatu, s. Kremni i s. Biosku.¹¹⁸

Smatra se da su jedinice Udarne grupe u borbama 7. maja izbacile iz stroja oko 50 neprijateljskih vojnika, oštetile 5 kamiona i zaplenile 5 pušaka i 1 pištolj. U isto vreme naše su jedinice imale 3 poginula i 5 ranjenih boraca.¹¹⁷

Povlačenjem Udarne grupe divizija sa Povlena i iz rejona Varde, njenim prebacivanjem preko komunikacije Užice–Bajina Bašta i izbijanjem na Taru, završene su teške sedmodnevne borbe 2. proleterske i 5. krajiške divizije na prostoriju južno od Valjeva. U ovim borbama protiv znatno nadmoćnijih nemačko-bugarsko-nedičevsko-četničkih snaga, a zbog situacije u istočnoj Bosni gde je neprijatelj ulagao sve napore da spreči prelaz naših snaga preko Drine u Srbiju. Udarne grupa nije ostvarila svoj osnovni cilj: prihvatiti 16. i 17. diviziju 3. udarnog korpusa iz istočne Bosne, organizovati čvrstu operacijsku prostoriju Tara–Jelova gora–Maljen–Povlen–Medvednik–Drina i istu urediti tako da se sa nje mogu preduzeti ofanzivna dejstva NOVJ u pravcu istoka, u rejon Maljena i Rudnika i povezati se sa 2. šumadijskom brigadom i šumadijskim partizanskim odredima. Njoj je neprijatelj nametnuo vrlo teške i složene borbe. Iscrpene dugim pedesetodnevni marševima od Lima preko Zlatibora, Javora i Golije do Tare, vrlo čestim i jakim borbama, nespavanjem i slabom ishranom, jedinice Udarne

^{1,6} Operacijski dnevnik 1. krajiške brigade.

¹¹⁷ Operacijski dnevnik 2. divizije; Operacijski dnevnik 5. divizije.

grupe nisu mogle u potpunosti izdržati ove borbe, a time i izvršiti postavljeni zadatak. Istina, one su pokušale da nađu izlaz iz vrlo komplikovane situacije i da se manevrom prema Maljenu probiju preko komunikacije Užice – Valjevo. Neprijatelj je pravovremeno otkrio njihove namere i brzim prebacivanjem svojih snaga sa drugih, manje važnih i slabije ugroženih pravaca, zatvorio ovu komunikaciju, a time i sprečio izbijanje 2. i 5. divizije u rejon Maljena i odvlačenje pažnje neprijateljskih snaga sa desne obale r. Drine.

U borbama oko Varde, mada je koncentrično dejstvo neprijatelja bilo prirodno i logično, on je ipak pogrešio u tome što je ravnomerno grupisao svoje snage i što svoje dejstvo nije izvodio jednovremeno. Predviđanjem kratkog roka za izvođenje napadnih dejstava, zapostavljajući brzinu i jednovremeno dejstvo svim snagama, neprijatelj je olakšao manevrovanje naših jedinica po frontu i unutrašnjim pravcima i omogućio im da počesno tuku njegove napadne kolone.

Uveče 7. maja štab Udarne grupe je obavestio Vrhovni štab o situaciji i o svojim daljim namerama. Telegram Vrhovnom štabu glasi:

„Nismo mogli izvršiti plan. Neprijatelj skoncentrisao nemačku i bugarsku diviziju, Nedićevce i četnike. Povukli smo se na Taru koju moramo napustiti. Potrebno je hitno sadejstvo Koste i Peka (3. i 2. udarni korpus – prim. P. V.) jer se nalazimo u teškoj situaciji.

Mi ćemo težiti da dođemo na sektor Golije. Ako produži ofanzivu moraćemo se nasloniti na Peka.”¹¹⁸

Na kraju valja istaći: nepodesnost terena za brze manevre, opterećenost bolnicama i glad koja je još od samog početka borbi 2. i 5. divizije južno od Valjeva bila stalni pratilac naših snaga, a posebno sporost manevra zbog nošenja teških ranjenika. U tom svetlu treba oceniti izdržljivost i upornost naših jedinica, kao i uspehe koje su one postigle u toku višednevne neravne borbe.

Narednih dana Udarne grupa će svoja dejstva orijentisati preko pl. Zlatibora i pl. Zlatara, povlačeći se u Crnu Goru, na oslobođenu teritoriju 2. udarnog korpusa.

¹¹⁸ Knjiga poslatih depeša 5. divizije, Arhiv VII, k. 783, reg. br. 12/4.